

MASARYKOVA UNIVERZITA

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra českého jazyka

**Funkce jazykových prostředků v dětské
próze Ivony Březinové**

Diplomová práce

Brno 2012

Vedoucí práce:

PhDr. Ivana Kolářová, CSc.

Vypracovala:

Bc. Hana Mašová

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem závěrečnou diplomovou práci vypracovala samostatně, pouze s využitím citovaných literárních pramenů, dalších informací a zdrojů v souladu s Disciplinárním řádem pro studenty Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity a se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

V Brně dne 10. prosince 2012

.....

Hana Mašová

Poděkování

Děkuji paní PhDr. Ivaně Kolářové, CSc. za odborné vedení, podnětné rady a pomoc při zpracování diplomové práce.

Obsah

Úvod.....	6
1. Slovní zásoba	8
1.1. Rozvrstvení slovní zásoby.....	9
1.1.1 Hledisko rozsahu užívání slov na území národního jazyka	9
1.1.2. Hledisko vázanosti užití slov na sociální prostředí	11
1.1.3. Hledisko příslušnosti slov k stylovým vrstvám spisovného jazyka	13
1.1.4. Hledisko dobového výskytu slov	15
1.1.5. Hledisko častosti výskytu slov	16
1.1.6. Hledisko citového zabarvení slov	17
1.1.7. Hledisko původu slov.....	19
2. Textová výstavba	21
2.1. Kompozice.....	21
2.1.1. Tematicky a kompoziční plán	21
2.1.2. Stavba jazykových projevů	22
2.2. Horizontální členění	22
2.3 Vertikální členění	23
3. Ivona Březinová	24
4. Analýza jazykových prostředků ve vybraných dílech Ivony Březinové.....	26
4.1 Neotesánek	26
4.1.2 Použité jazykové prostředky	27
4.1.3 Shrnutí	29
4.2 Lentilka pro dědu Edu	30
4.2.1 Obecná charakteristika	30
4.2.2 Použité jazykové prostředky	31
4.2.3 Shrnutí	35
4.3 Bramborová Bára	36

4.3.1	Obecná charakteristika	36
4.3.2	Použité jazykové prostředky	37
4.3.3	Shrnutí	41
4.4	Žofinka Ofinka	41
4.4.1	Obecná charakteristika	41
4.4.2	Použité jazykové prostředky	42
4.4.3	Shrnutí	47
4.5	Dárek pro Sárku	48
4.5.1	Obecná charakteristika	48
4.5.2	Použité jazykové prostředky	48
4.5.3	Shrnutí	54
4.6	Eliáš a liška	54
4.6.1	Obecná charakteristika	54
4.6.2	Použité jazykové prostředky	55
4.6.3	Shrnutí	59
4.7	Věra, Nika a sedm babiček	59
4.7.1	Obecná charakteristika	59
4.7.2	Použité jazykové prostředky	60
4.7.3	Shrnutí	66
4.8	Panenko z ebenového dřeva	66
4.8.1	Obecná charakteristika	66
4.8.2	Použité jazykové prostředky	67
4.8.3	Shrnutí	73
	Závěr	75
	Použitá literatura	77
	Resumé	80
	Summary	80

Úvod

Ivona Březinová patří v současné době k našim nejčtenějším autorům v oblasti dětské literatury. Její tvorba je rozsáhlá nejen počtem vydaných děl, ale také širokým záběrem v okruhu čtenářů. Některé z knih Ivony Březinové mi uvízly v paměti z mých dětských let a jiné mě oslovily v průběhu studia, a proto jsem si pro svoji práci zvolila tuto autorku.

Ve své diplomové práci se budu zabývat jazykovými prostředky, jejich hodnocením a funkcí. Pro rozbor jsem vybrala šest knih určených nejmenším čtenářům, jež byly vydány po roce 2000. Tento výběr zahrnuje vzdělávací text *Neotesánek*, soubor pohádek s moderními prvky *Bramborová Bára*, příběh rodiny, kterou zasáhne vážná nemoc jednoho z jejích členů *Lentilka pro dědu Edu* a pak trojice knih, jež vznikly na základě ilustrací Heleny Zmatlíkové- *Žofinka Ofinka*, *Eliáš a liška a Dárek pro Sáru*. A také dvě knihy vydané před rokem 2000 určené starším žákům *Věra, Nika a sedm babiček* a *Panenka z ebenového dřeva*.

Práce je rozdělena na část teoretickou a část praktickou.

Teoretická část obsahuje tři kapitoly, z nichž první se věnuje slovní zásobě a jejímu rozvrstvení. Druhá se zabývá textovou výstavbou. Tyto poznatky získané studiem odborné literatury budou východiskem pro samotný rozbor. Poslední kapitolou teoretické části je stručné shrnutí autorčina dosavadního života a jejího díla.

Praktickou část tvoří vlastní analýza autorčiných děl. U každé knihy se nejprve zabývám obecnou charakteristikou díla. Vždy uvádím informace o vydání, v případě ilustrací připojuji i jméno ilustrátora. Tato podkapitola obsahuje také stručný obsah děje, kompozici a členění textu a v neposlední řadě také recenze a komentáře. Použité jazykové prostředky jsou rozříděny do skupin podle příslušnosti k útvarům národního jazyka (výrazy obecné češtiny, slang, dialektismy), dále podle expresivních, slohových (slova hovorová, knižní, odborné termíny) a časových příznaků (archaismy, slova autorská). Ke všem skupinám, jež jsou v textu zastoupeny, uvádím konkrétní příklady. V závěru každé analýzy jsou získané poznatky sumarizovány.

Cílem této diplomové práce je analýza a zhodnocení jazykových prostředků, jejich funkce v textech Ivony Březinové, zhodnocení funkčnosti spisovnosti a nespisovnosti v řeči vypravěče a řeči postav. Zabývat se budeme

texty literatury pro děti a mládež, předpokládáme tedy, že se v nich budou vyskytovat výrazy expresivní. Jde o autorku literatury 20. století, nepředpokládáme tedy příliš vysoký výskyt archaismů.

1. Slovní zásoba

Základní jednotkou slovní zásoby je slovo. Slovní zásobu lze chápat jako souhrn všech slov, jež se v daném jazyce kdy vyskytla, nicméně převážně je myšlena jako slovní zásoba jazyka současného, tedy zahrnujícího slova dosud užívaná. O rozmanitosti jazyka svědčí obsáhlost slovní zásoby a zjistit přesný počet slov je v podstatě nemožné, protože není uzavřen. Představu o velikosti slovní zásoby nám dávají slovníky. Podle povahy a účelu rozlišujeme slovníky encyklopedické (naučné), které podávají věcné údaje, a slovníky jazykové, jež vysvětlují význam slov. Mezi další slovníky patří etymologický slovník zabývající se původem slov, slovník cizích slov a terminologické slovníky. Naším největším jazykovým slovníkem je *Příruční slovník jazyka českého*, který ve svých devíti svazcích obsahuje asi 250 000 hesel. Jedinec však ovládá zásobu slov s mnohem nižším počtem. Podle toho, jak jsou slova užívaná, dělíme slovní zásobu do dvou skupin:

- a) aktivní – užívaná v běžném projevu ústním i písemném, zahrnující u člověka průměrně kolem 5000 slov
- b) pasivní – obsahující slova, která uživatel běžně neužívá, nicméně jim rozumí. Zahrnuje asi pětkrát vyšší počet výrazů než aktivní.

V rámci slovní zásoby rozlišujeme tzv. jádro a část okrajovou. Jádro je tvořeno nejvíce užívanými výrazy: názvy příbuzenských vztahů (*otec, matka, děd*), zvířat (*pes, ovce*), věci (*nůž, židle*). K těmto slovům se postupem času přidala slova, která označují důležité skutečnosti (*stát, peníze, kniha*). „Jádro slovní zásoby udržuje jednotu národního jazyka, umožňuje porozumění jazykovým projevům různých dob. Změnám podléhá ostatní část slovní zásoby. Jádrová slova tvoří také jakousi neutrální vrstvu slovní zásoby. Ostatní slova se člení do vrstev podle různých příznaků“¹:

¹ HAUSER, Přemysl. *Základní pojmy z nauky o slovní zásobě a tvoření slov*. 1. vyd. Brno: MU, 1996. s. 9.

- příslušnost k jiným útvarům národního jazyka (rozlišujeme slova nářeční, obecná, slangová a argotická),
- původ (slova cizí a přejatá),
- časová platnost (archaismy a neologismy),
- frekvence užití (slova řídká, ojedinělá),
- slohové příznaky (slova knižní, hovorová, poetismy, termíny) a citovost (slova s kladnými a zápornými citovými příznaky).

U některých slov se mohou příznaky překrývat, takže slovo patří k několika vrstvám současně. Slovní zásoba daného národního jazyka se skládá ze slovní zásoby spisovné a ze slovní zásoby nespisovné, která je tvořena slovy obecné češtiny, slangu, argotu a dialektů.

1.1. Rozvrstvení slovní zásoby

1.1.1 Hledisko rozsahu užívání slov na území národního jazyka

1.1.1.1. Slova užívaná na celém území národního jazyka

Slovní zásobu s celonárodní platností můžeme rozdělit na **spisovnou** a **nespisovnou**. Slova spisovná tvoří převážnou část slovní zásoby a utvářejí většinu jazykových projevů bez ohledu na stylovou oblast. Tato slova bývají stylisticky bezpříznaková. Některá slova jsou použitelná pouze v hovorovém stylu, kde není spisovnost striktně vyžadována. Jsou to např.: *moc* (velice), *pár* (několik). Nespisovnou slovní zásobu tvoří ta slova obecné češtiny, která pronikla do hovorového stylu (*chleba*, *deko*, *kluk*). Je tvořena dvěma podskupinami: slovy cizího původu (*kafe* - káva) a novějšími výrazy domácího původu, převážně městského (*odfláknout*, *zařezávat*).

1.1.1.2. Slova užívaná jen na části území národního jazyka

Tyto výrazy se označují jako územně omezené a dělíme je také na slova spisovná a nespisovná. Spisovné výrazy tvoří pouze malou skupinu oblastních variant,

např. moravský výraz *stolař* a český *truhlář*. Nespisovné výrazy můžeme dále dělit dle geografických rozdílů. Patří sem slova obecné češtiny, regionalismy a dialektismy.

A) Obecná čeština

Jedná se o druhou část slov obecné češtiny. Patří sem slova jako: *baštit*, *citovka*, *flinta*, *mindrák*. Některá z nich jsou cizího původu, převážně německého, používají se spíše ve venkovském prostředí. Jsou to např.: *furt*, *šuple*, *štafle*. Řadíme sem i slova, která určují městské prostředí a přechází do obecné češtiny ze slangu. Např.: *citlivka*, *kecat*, *hecovat*, *podraz*, *marodit*. V současnosti je však existence specificky „obecněčeské“ vrstvy ve slovní zásobě zpochybňována. Slova, která se uvádí jako „obecněčeská“, jsou nespisovná a expresivní a bývají typická pro běžnou mluvu bez územního členění.

B) Dialektismy

Dialektismy neboli slova nářeční jsou užívána v rámci jednoho nářečí, a jsou neznámá lidem z jiných oblastí. Mimo běžné užití jsou aplikovány v uměleckém stylu jako prostředek charakteristiky objevující se převážně v literatuře na přelomu 19. a 20. století. Podle J. Běliče rozlišujeme čtyři (pět) nářečních skupin: ²

- a) česká – v užším smyslu
- b) středomoravská (hanácká)
- c) východomoravská (moravskoslezská)
- d) slezská (lašská)
- e) polsko-českého smíšeného pruhu

Zvláštní skupinu pak tvoří tzv. dialektismy etnografické, které jsou spjaté s určitými životními zvyklostmi dané oblasti. Najdeme je v označení jevů konkrétních okruhů: ³

² Podle: BĚLIČ, Jaromír.: *Nástin české dialektologie*. Praha:SPN, 1972. s. 11.

³ Podle: HAUSER, Přemysl. *Nauka o slovní zásobě*. 2. vyd. Praha: SPN, 1986. s. 22.

- a) části oděvů (*kordule, kacabajka, gatě, topánky*)
- b) věci z domácnosti (*almara, štokrle, krajáč*)
- c) jídla (*houbovec, kyselice, křehance*)
- d) zemědělství (*žebřina, humno, řičice*)

Výrazy, které jsou v rámci spisovného kontextu nezvyklé, bývají v psané podobě opatřené vysvětlivkami, jako např. díla Terezy Novákové, Jana Nerudy. Přestože dříve bylo pronikání nářečí do spisovného jazyka značné, v současnosti je to spíše ojedinělý jev.

C) Regionalismy

Užívání regionalismů neboli slov oblastních přesahuje hranici jednoho nářečí. Zde rozlišujeme tzv. **moravismy** (*dědina, hody, duchna, suk*) a **čechismy** (*špitat, kytká, dlouho*).

Slovní zásobu dialektismů a regionalismů zaznamenávají nářeční slovníky. V případě užití těchto slov v literárních dílech je nalezneme i v *Příručním slovníku jazyka českého*, kde je u hesla uvedeno jméno autora, který výraz použil.

1.1.2. Hledisko vázanosti užití slov na sociální prostředí

1.1.2.1 Slang

Nespisovná slovní zásoba, která je vázána na sociální prostředí, je označována nepřesně také jako nářečí sociální. Tyto výrazy jsou spjaty převážně s mluveným projevem příslušníků určité skupiny a tematicky se vztahují k prostředí, které je pro danou skupinu typické. Slangová pojmenování se vyvíjejí v každé oblasti jinou mírou. Poměrně obsáhlou slovní zásobu tvoří slang hornický, rybářský, studentský, herecký. Jde o skupiny, v nichž jsou patrné silné sociální vazby. Slang dělíme na:

- A) Profesionální (pracovní): příslušníci jednoho povolání používají nespisovné výrazy jako náhradu za odborné pojmenování (*brázdič-*

šramačka, pásový traktor – pásák). „Mezi profesionalismy a spisovnými termíny není ostrých hranic. Odborný styl čerpá ze slangu a mnoho původně slangových pojmenování se stalo termíny.“⁴ Sem patří např.: *sjezdař, košíkář, kopačky, sjezdovka*. Stejně tak už slangově nevnímáme pojmy ze školního prostředí, jako *češtinář* nebo *písemka*.

- B) Zájmový: řadíme sem nespisovnou část slovní zásoby osob ze zájmových skupin, ale také studenty a vojáky. Pro tuto skupinu slov je charakteristické citové zabarvení, jsou uplatňovány v hovorové stylové oblasti a uměleckých projevech, kde charakterizují určité prostředí.

Typickým rysem při tvoření slangových výrazů je univerbizace. Víceslovná pojmenování ve spisovném jazyce jsou nahrazována jednoslovným za pomoci přípon:⁵ -ář (názvy osob v různých oborech: *matikář, češtinář, tyčkař*)

-ák (názvy osob podle povolání: *dopravák, tramvaják*)

-ka/ovka (názvy věcí: *propiska, tutovka*)

-ina (názvy povolání, oborů: *doktořina, strojařina, zedničina*)

Ve slangu nalezneme i slova cizího původu (*vercajk, ponk, mač*). Je zde patrná bohatá synonymičnost (*kvér, bouchačka, krochna*). Často mívají tyto výrazy expresivní ráz (*řachanda, bifloun, prud'as*). V případě zaniklých profesí, jako jsou např. voraři nebo mlynáři zaniká spolu s nimi i slang. „Slangová pojmenování působí svou neotřelostí a tím svěžestí, výrazností, expresivitou a vtípností a často stručností. To vše přispívá k šíření slangu i mimo jeho původní úzkou oblast užívání.“⁶

1.1.2.2. Argot

Argotické výrazy jsou zvláštní vrstvou slov užívanou osobami, které jsou společensky vyřazeny nebo se nacházejí na jejím okraji. V minulosti byl argot užíván zloději, kapsáři, překupníky a jinými zločinnými živly. Tyto výrazy měly

⁴ HAUSER, Přemysl. *Nauka o slovní zásobě*. 2. vyd. Praha: SPN, 1986. s. 25.

⁵ Podle: HAUSER, Přemysl. *Nauka o slovní zásobě*. 2. vyd. Praha: SPN, 1986. s. 25

⁶ HAUSER, Přemysl. *Nauka o slovní zásobě*. 2. vyd. Praha: SPN, 1986. s. 27.

sloužit k utajení sdělení a zabránění prozrazení. Prvky argotu se v současnosti vyskytují převážně v uměleckých projevech a díky tomu se stávají veřejnosti známé. Příklady: *káča* (pokladna), *chlup* (detektiv), *být švorc* (nemít peníze), z jiddisch pocházející *gauner*, *šlamastika*, *melouch*. Běžná slova dostala nový obrazný význam, znakem argotu je bohatost synonym. Jen pro peníze existuje řada argotických výrazů: *prachy*, *love*, *vata*, *mýdlo*, *mergle*. „Jeho příznačným rysem je jazykové novotaření, neustálé hledání nových výrazů, silná expresivita, žertovnost, slovní hříčky.“⁷

1.1.3. Hledisko příslušnosti slov k stylovým vrstvám spisovného jazyka

1.1.3.1. Neutrální stylová vrstva

Stylová vrstva neutrální je představována naprostou většinou lexikálních jednotek slovní zásoby národního jazyka. Sdružuje výrazy, které jsou vždy základním a nepříznakovým materiálem projevu z kterékoli stylové oblasti.⁸

1.1.3.2. Hovorová stylová vrstva

Je vázána na mluvené projevy. V písemné formě se hovorová slova objevují pouze ve formě soukromých dopisů, zápisu vypravování či v uměleckém stylu při charakteristice řeči postav. Zahrnuje slova a slovní spojení, jež se objevují ve stylové oblasti hovorové. Najdeme-li je v jiných stylových oblastech, považujeme je za slohově příznakové (oblast publicistická a umělecká). Pro tuto vrstvu je typická novost a živost, neustále se vyvíjí důsledkem toho, že náleží k mluvenému jazyku. Přejímá nespisovné výrazy a zároveň ztrácí hovorové zabarvení, čímž dochází k přesunu slov k neutrální vrstvě (*písemka*, *češtinář*). Mnohdy se i neologismy nejprve objeví v hovorové vrstvě (*džínsy*, *tramvajenka*).

Slova hovorová jsou často expresivní (*nátřesk*, *piplačka*, *doják*), mají příznak hodnotících adjektiv či adverbii (*náramný*, *bezvadný*). Tvoří se podobně

⁷ HAUSER, Přemysl. *Nauka o slovní zásobě*. 2. vy. Praha: SPN, 1986. s. 28.

⁸ Podle: HUBÁČEK, Josef. *Učebnice stylistiky pro posluchače pedagogických fakult, studenty Učitelství v 1. -4. ročníku základní školy*. Praha: SPN, 1987. s. 89.

jako u slangu univerbizací (*tryskáč, baloňák, sanitka*). Z toho plyne možná homonymita, kdy jsou významy slov zřetelné až v širším kontextu (*modráky* = modřiny; pracovní oděv).

1.1.3.3. Odborná stylová vrstva

Stylová vrstva odborná je tvořena odbornými názvy, tzv. termíny. Jsou to pojmenování, jež mají přesný, jednoznačný a ustálený význam. Dělíme je na termíny v užším smyslu a na termíny automatizované. Vhodnost odborného vyjádření je posuzována nejen jazykovědně, nýbrž i z hlediska daného oboru. Z toho vyplývají obecné požadavky, kterým musí termín vyhovovat⁹: jednoznačnost, přesnost, ustálenost, nosnost a neexpresivnost. „Příliš rozšířeným užíváním a postupným přecházením z původní oblasti vědecké do popularizační a odtud dále do publicistické, ba někdy i do hovorové ztrácejí některé termíny svůj původní přesně vymezený a jednoznačný obsah.“¹⁰ Synonymita termínů vzniká užitím slov domácího a cizího původu. Např.: *gramatika – mluvnice, lingvistika – jazykověda*.

1.1.3.4. Publicistická stylová vrstva

Rysem stylové vrstvy publicistické jsou ustálená spojení, automatizované výrazy (*nezištná pomoc, klíčový problém, nezáviděníhodná situace*), které pomáhají příjemci zpráv k usnadnění získávání informací. Další skupinu tvoří frazeologismy (*být ve slepé uličce, táhnout za jeden provaz*).

1.1.3.5. Umělecká stylová vrstva

Pro tuto vrstvu jsou typická slova básnická, tzv. poetismy, jichž autor užívá k ozvláštnění textu. Důležitou složkou umělecké stylové vrstvy jsou obrazná pojmenování (metafora, metonymie či synekdocha). Nejprve se zvláštní slova objevila v době obrozenecké, kdy byla snaha o odlišení jazyka básnického od

⁹ Podle: HAUSER, Přemysl. *Nauka o slovní zásobě*. 2. vy. Praha: SPN, 1986. s. 32.

¹⁰ HUBÁČEK, Josef. *Učebnice stylistiky pro posluchače pedagogických fakult, studenty učitelství v 1.-4. ročníku základní školy*. Praha: SPN, 1987. s. 90.

jazyka běžné mluvy. Některá slova zanikla, jiná zůstala jako poetismy: *bol, lepy, rov* nebo se stala slovy knižními: *chrabry*. Většina poetismů je spjata s básnickými školami (májovci, lumírovci) a se starším básnickým jazykem. Jako synonyma běžných slov vystupují poetismy s příznakem zastarávání: *vesna, luna, haluz, oř*. Mnohé z poetismů nové doby mají ráz neologismů (*kráčivec, zažasnout*)

1.1.3.6. Knižní stylová vrstva

Slova patřící do stylové vrstvy knižní se mohou vyskytovat ve všech stylových oblastech. Váží se na jazyk psaný, nicméně se mohou objevovat i v mluveném projevu slavnostního rázu. Knižní slova mohou mít příznak zastaralosti, nikoliv však neologizace. Ke knižním výrazům náleží: *jeseň, prodlévat, toliko, záhy, tudíž*. Slova knižní a hovorová tvoří protikladnou dvojici. Knižní výrazy se váží na projevy písemného charakteru, hovorová slova se pojí s mluveným projevem.

1.1.4. Hledisko dobového výskytu slov

Vývoj ve slovní zásobě probíhá tak, že zatímco některá slova zastarávají a jsou z užívání vytlačována, slova nová se do jazyka teprve dostávají. Díky tomuto neustálému procesu dochází k rozvoji slovní zásoby. Stabilnější jsou slova zastaralá. Oproti tomu neologismy příliš dlouho jako slova nová nepůsobí.

1.1.4.1. Slova zastaralá

Takto označujeme pojmenování, jichž se přestalo užívat, nebo jsou z jazyka postupně vytlačována. Bývá jich v jazyce užito jako zvláštního vyjádření. Neřadíme sem slova „mrtvá“. Rozlišujeme mezi nimi historismy a archaismy.

A) Historismy se v současném spisovném jazyku vyskytují jen zřídka v textech uměleckých či odborných; skutečnost, kterou popisují, již zanikla (*pavéza, adjunkt*). Běžné historismy jsou ve slovnících zaznamenávány. Užívají se vždy v souvislosti s určitou epochou-historismy římské (*atrium, legie*), středověké (*purkmistr, parkán*). Dále

je můžeme seskupovat do okruhů věcných: názvy zbraní, peněz, zaměstnání. Jsou původem domácí i cizí.

B) Archaismy dělíme na slova zastarávající (*chmelovina, dospělec, funebrák*), která se postupně užívat přestávají, a zastaralá (*bradýř, drahný*), kterých se už užívat přestalo. Jsou vytlačovány slovem živým a běžným. Některá slova zastarávající patří alespoň k pasivní slovní zásobě starší generace. Mezi archaismy nalezneme i spojovací výrazy (*anzto, ačkolivěk*) nebo citoslovce (*namoutě, ajta*).

„Podle jazykové struktury rozeznáváme archaismy: 1. lexikální, 2. hláskové, 3. slovotvorné, 4. Sémantické.“¹¹

1.1.4.2. Slova nová- neologismy

Neologismy tvoří protipól slovům zastaralým. Jejich tvorba je vyvolána potřebou po pojmenování nové skutečnosti. To se týká odborné a publicistické oblasti. Např.: *výsadkář, kosmonaut, družice*. V současnosti už tato slova příznak novosti pozbyla. V oblasti umělecké je příčinou vzniku neologismů ozvláštňení textu. Nová slova jsou nejprve užívána užším okruhem uživatelů nebo pouze jedním autorem. Postupně se rozšiřují, a jakmile se dostanou do obecného povědomí, svůj příznak novosti ztrácejí. Neologismy původu domácího jsou tvořeny odvozováním nebo vytvářením sousloví, neologismy původu cizího přejímáním.

1.1.5. Hledisko častosti výskytu slov

1.1.5.1. Slova běžně užívaná

„Slova frekvenčně neomezená tvoří naprostou většinu slovní zásoby současného spisovného jazyka. Jsou to neutrální výrazy neomezené svou příslušností k stylové oblasti.“¹²

¹¹ HAUSER, Přemysl. *Nauka o slovní zásobě*. 2. vy. Praha: SPN, 1986. s. 42.

1.1.5.2. Slova řidší

Ve srovnání s běžně užívanými slovy mají nízkou četnost užití. V běžném jazyce existují k těmto výrazům synonymní slova (*čerstvota – čerstvost, dopisnice – pohlednice*). Někdy může být slovo řidší pouze v některém svém významu (*tabule – hostina*).

1.1.5.3. Slova řídká

Jedná se o slova, která se vyskytují pouze ojediněle a jsou utvořena individuálně. Např.: (*řezka – zářez, dut' – dutina*) Doložené jsou ve stylové oblasti umělecké (*kápěj, chrabrota*).

1.1.6. Hledisko citového zbarvení slov

1.1.6.1. Slova nociónální

Slova pojmová, citově neutrální a nepříznačková se uplatňují při zobrazení objektivní skutečnosti bez přítomnosti citové zbarvenosti. Např.: *škola, ulice, spát, běh, láska, rozkaz, přání*.

1.1.6.2. Slova emocionální (expresivní)

Jsou opakem slov nociónálních. Kromě věcného obsahu mají navíc příznak citovosti, který je spojen s tím, co slovo pojmenovává. Rozdíl výrazů neutrálních a expresivních uvádíme na příkladu *spát – spinkat, kůň – herka, koníček*. Slova emocionální jsou převážně užívána v hovorové stylové oblasti, ale shledat se s nimi můžeme i v oblasti umělecké či publicistické. Vnímání expresivnosti výrazů je značně subjektivní. Vhodným příkladem je slovo *matka*. V každé rodině je užíván jiný výraz, např. *máma, mamka*, který je vnímán jako citově neutrální.

¹² HUBÁČEK, Josef. *Učebnice stylistiky pro posluchače pedagogických fakult, studenty učitelství v 1.-4. ročníku základní školy*. Praha: SPN, 1987. s. 99.

V rámci slov expresivních rozlišujeme dvě kategorie podle charakteru citového zabarvení.¹³

A) Slova lichotná

Jsou slova, která vyjadřují citově kladné expresivní příznaky. K těmto slovům řadíme zdobněliny (*zvoneček, koníček, miloučký*) výrazy familiární, kterých se užívá v důvěrném styku v okruhu známých osob (*taťka, mamina, bábinka, drahoušek, srdíčko*), jména domácká, jež představují citově zabarvené obměny jmen vlastních (*Pepička, Míša*), slova dětská vyskytující se v konverzaci dospělých s dětmi (*bumbat, spinkat, hají, čiči, paci*) a eufemismy, které se užívají v souvislosti s nepříjemným či smutným sdělením (*nevidomý, skončit životní pout, odešel*).

B) Slova hanlivá

Obvykle označují negativní jev nebo vlastnost, nebo vyjadřují negativné postoj mluvčího ke skutečnosti. Slova hanlivá dále dělíme na zveličelá, která se tvoří za pomoci přípon a zesilují význam základního jména (*klučisko, babizna*), zdrobnělá, která svého negativního zabarvení nabyly díky kontextu, zhrubělá označující skutečnosti vzbuzující pohoršení (*kecat, ožralec, blaf*) a slova vulgární, jež jsou považována za nevhodný a nemístný způsob vyjadřování (*chlastat, hajzl*). Do poslední kategorie patří i tzv. dysfemismy (*zdechl, žrát*) nebo nelichotivé přezdívky („nadávky“).

1.1.6.3. Slova užitá ironicky

„Za ironické se považují výrazy, které v konkrétních případech svého užití znamenají pravý opak svého významu.“¹⁴ Např.: *ty jsi mi ale hrdina* (ve

¹³ Podle: HUBÁČEK, Josef. *Učebnice stylistiky pro posluchače pedagogických fakult, studenty učitelství v 1.-4. ročníku základní školy*. Praha: SPN, 1987. s. 101-102.

¹⁴ HUBÁČEK, Josef. *Učebnice stylistiky pro posluchače pedagogických fakult, studenty učitelství v 1.-4. ročníku základní školy*. Praha: SPN, 1987. s. 102.

skutečnosti znamená ty jsi strašpytel), *aby ses nepředřel* (moc si toho neudělal), *nehlaste se všichni* (nehlásí se nikdo).

1.1.7. Hledisko původu slov

1.1.7.1. Slova domácí

Největší část slovní zásoby představují slova domácí. Jsou zastoupena slovy prvotně domácími (*dub, les, mít*) a v druhé řadě slovy přejatými kdysi z jiných jazyků, nicméně už zdomácněla a jsou dodnes užívána (*košile, škola, kabát*).

1.1.7.2. Slova přejatá

Mezi slova přejatá počítáme ty výrazy cizího původu, které se v současné době užívají a mnohdy zcela běžně, ale u nichž si jejich cizí původ stále uvědomujeme. Slova jsou přejímána z jednotlivých národních jazyků (*hermelín, alarm, farma*) nebo z mezinárodních pojmenování vytvořených uměle, ačkoli vycházejí poměrně často z latiny nebo řečtiny (*atlet, demokracie, opera, telefon*). Některé výrazy mají v českém jazyce svůj ekvivalent (*kreace – tvoření, činnost – aktivita*), jiné vhodnou náhradu nemají (*politika, technika*).

„Přejímání slov je proces neukončený; neustále pokračuje a rozšiřuje slovní zásobu národního jazyka v souvislosti se vznikem nových vědních oborů.“¹⁵

1.1.8. Hledisko struktury pojmenování

1.1.8.1 Pojmenování jednoslovná

Pojmenování jednoslovná představují pojem nebo význam skutečnosti pouze jedním slovem (*strom, rychle, sešit*). Do této skupiny slov však řadíme i jednoslovné názvy vzniklé univerbizací (*češtinář – učitel češtiny, záložák – voják*

¹⁵ HUBÁČEK, Josef. *Učebnice stylistiky pro posluchače pedagogických fakult, studenty učitelství v 1.-4. ročníku základní školy*. Praha: SPN, 1987. s. 105.

v *záloze*, *vysoká* – *vysoká zvěř*). Původní víceslovné názvy nezanikly. Zůstaly v rámci jazyka pojmenováními přísně spisovnými a slohově neutrálními. Nově vzniklá univerbizační slova jsou za neutrální považována pouze zřídka, častěji je vnímáme jako hovorová nebo slangová.

1.1.8.2 Pojmenování víceslovná

Víceslovná pojmenování můžeme dále rozdělit do dvou, eventuálně tří skupin: sdružená, multiverbizační a frazeologické obraty.

A) Pojmenování sdružená

Sdružená pojmenování neboli sousloví označují věc ustáleným slovním spojením dvou a více slov (*kyselina mravenčí*, *městský úřad*, *postavení mimo hru*). Pořadí slov je v nich pevně dané a není možné mezi jednotlivé výrazy vkládat další slova. Uplatňují se převážně v odborné oblasti jako termíny nebo v publicistickém stylu.

B) Pojmenování multiverbizační

Tato pojmenování vznikají obráceným procesem než univerbizace, tedy když jednoslovná pojmenování nahrazujeme souslovím (*uklidit* – *provést úklid*). Ačkoli se zdá vytváření složitějších spojení zbytečné, užití multiverbizačního pojmenování je v některých případech vhodnější než u jednoslovného obratu.

C) Obraty frazeologické

Frazeologické obraty vyjadřují určitý obsah obrazně, formou ustálených víceslovných pojmenování za pomoci přirovnání nebo ustálené vazby slovesa a podstatného jména (*mít žízeň jako trám*, *mít něco za lubem*). Jejich užití se týká především oblasti hovorové, časté jsou i v publicistickém stylu.

2. Textová výstavba

Po formální stránce je dílo již uzavřeným celkem. Forma je určitým způsobem vyjádření věcného obsahu, ale také prostředkem vyjádření vztahů mezi jednotlivými složkami díla a jejich hierarchizací. Autor usiluje o estetickou účinnost textu za pomoci kontrastů statického a dynamického projevu, kontrastů mezi řečí vypravěče a postav, změnou perspektivy a dalšími prvky.¹⁶

2.1. Kompozice

Kompozicí rozumíme uspořádání jazykového projevu jako celku i jeho jednotlivých částí. Kompozice jazykového projevu je závislá na časové lineárnosti. Tzn., že sdělovaný obsah musí být uspořádán do časového proudu. Lineární proud jazykového projevu je členěný. Mezi kompoziční prvky řadíme ty, jež mají teoreticky volnou, gramaticky neomezenou přemístitelnost.¹⁷

V mnoha dílech je kompozice tradičně ovlivněna (např. v klasicismu). V současnosti jsou tendence spíše k individualizaci stylu jednotlivých autorů. S kompozicí souvisí i výběr motivů, ať již budou vyjádřeny neutrálně či budou z díla vystupovat. Epický text je založen na linii vyprávěcí. Ve větších celcích se objevuje i více dějových linií, v menší jde pouze o jedinou. Vyprávění je spojováno se statickými úseky, jako jsou úvahy a popisy. Obvykle je také v epice střídán monolog vypravěče s dialogy postav.¹⁸

2.1.1. Tematicky a kompoziční plán

Každý projev by měl mít ucelený tematický plán, který obsahuje vše, co bude v projevu sděleno a za jakým účelem. Teprve poté přichází na řadu plán kompoziční, tzn., jak bude projev členěn. Detailnější uspořádání jednotlivých částí nazýváme kompozičním postupem. Vnímáme-li jazykový projev jako hotový, tematický plán se nám zdá jako téma projevu, kompoziční plán jako jeho

¹⁶ Podle: CHLOUPEK, Jan. *Stylistika češtiny*. Praha: SPN, 1991. s. 234.

¹⁷ Podle: BEČKA, Josef Václav.: *Česká stylistika*. Praha: Academia, 1992. s. 280.

¹⁸ Podle: CHLOUPEK, Jan. *Stylistika češtiny*. Praha: SPN, 1991. s. 234.

uspořádání. Kompoziční postup pak zahrnuje detailní strukturu jednotlivých prvků projevu.¹⁹

2.1.2. Stavba jazykových projevů

Větný celek tvoří nejjednodušší kompoziční prvek. Pokud se projev skládá jen z jednoho větného celku, říkáme, že jeho kompozice se projevuje prostřednictvím stylizace jedné věty. Větné celky řadíme do nadvětných souvislostí, v rámci nichž rozlišujeme větné linie několikerého druhu. Ty jsou pak řazeny do vyšších celků - tematických úseků. Mají různou délku (podle počtu odstavců). U delších projevů je i složitější členění (např. u románů)- díly, oddíly, kapitoly atd.

2.2. Horizontální členění

Horizontální členění textů krásné literatury je podřízené funkci esteticky sdělné. Představuje hlavní lineární členění na úvod, stať a závěrečnou část. Součástí tohoto členění je i titul. Dříve měl funkci popisnou, v současnosti však mají názvy děl spíše obrazný charakter, spjatý s žánrovou a dobovou zvyklostí. Stejně tak prolog a epilog, dříve běžné součásti literárního díla, bychom nyní považovali za nezvyklé části textu.²⁰

Odstavec je nadvětný celek, je relativně uzavřený a má vlastní téma. Váže se na obsahovou složku – téma odstavce. Podle svého zpracování v odstavci se téma dělí na stálé, vyvíjené a rozvíjené. Hranice odstavce jsou záležitostí grafickou, nicméně by měla být pouhým důsledkem hranic obsahových.

Delší epické prozaické texty dále členíme na kapitoly (nebo dokonce díly), jež na sebe navazují (časová osa, jednotlivé postavy). Kapitoly jsou vyšším

¹⁹ Podle: BEČKA, Josef Václav.: *Česká stylistika*. Praha: Academia, 1992. s. 282.

²⁰ Podle: CHLOUPEK, Jan. *Stylistika češtiny*. Praha: SPN, 1991. s. 235.

celkem než odstavce. Jsou samostatnější a mívají i svůj název. Délka jednotlivých kapitol se liší a nespojuje s jejich obsahovou stránkou.²¹

2.3 Vertikální členění

Vertikální členění textu je nelineární a liší se v návaznosti na jednotlivé funkční styly. Např. ve stylu odborném se text člení na vlastní text, poznámky či vysvětlivky. Ve stylu uměleckém je text odlišován v rámci epiky řečí postav a promluvou autora, v dramatu dialogy jednajících postav a scénickými poznámkami. Vertikální členění epického textu se promítá i do jazykové výstavby díla. Podle L. Doležela vymezujeme jednotlivé typy řeči vypravěče a postav. Vycházel z klasické literatury a řeči postav, která byla stylizací reálné řeči, tedy se v ní užívaly i nespisovné prvky všech jazykových rovin jako charakteristika postav. Naproti tomu byla řeč vypravěče spisovná. Rozvíjí se druh vyprávění, kdy vypravěčem je jedna či více z postav a proto se rozdíl mezi vypravěčem a postavou stírá. Postupně se tak v krásné literatuře tyto ostré hranice smývají a přibývají další formy.

Základní formou dialogu je řeč přímá. Vyjadřuje stanovisko mluvčího k dané problematice i vztah k oslovovanému. Graficky je označena uvozovkami a má charakter citátu.

Přímá řeč nevlastní je uplatňována jako prostředek k vyjádření vnitřního monologu postav. Od přímé řeči je graficky odlišena tak, že není označena uvozovkami.

Polopřímá řeč bývá v textu vyjádřením vnitřního monologu a stejně tak i dialogu propojeného s pásmem vypravěče. Jsou při ní využívány všechny slovesné časy. Vyjádření se přesouvá na třetí osobu. Řeč polopřímá se vyskytuje spíše v části dialogu, kdy otázky jsou v řeči přímé a odpovědi v řeči nepřímé.

Smíšená řeč se většinou shoduje s rysy řeči vypravěče. Na to, že jde o skrytou řeč postavy, upozorňuje např. subjektivní hodnocení situace z hlediska postavy.²²

²¹ Podle: CHLOUPEK, Jan. *Stylistika češtiny*. Praha: SPN, 1991. s. 235.

²² Podle: CHLOUPEK, Jan. *Stylistika češtiny*. Praha: SPN, 1991. s. 241-242.

3. Ivona Březinová

Ivona Březinová je autorkou desítek knih pro děti a mládež nejrůznějších žánrů. Na literárním poli se uvedla v roce 1996 knihou *Zrcátko pro Markétu*, vzápětí vydala i knihu druhou, *Věra, Nika a sedm babiček*. Již prvotinou vzbudila zájem odborné veřejnosti a po druhém vydaném díle svoji získanou pozici obhájila. Ivona Březinová si spisovatelskou kariérou splnila svůj celoživotní sen. „*Nikdy jsem nechtěla být ničím jiným.*“²³

Narodila se 12. května 1964 v Ústí nad Labem. Zde studovala na gymnáziu a poté na Pedagogické fakultě Univerzity J.E. Purkyně, obor český jazyk - dějepis. Po ukončení studia na vysoké škole začala pracovat na katedře bohemistiky jako asistentka. V roce 1989 získala doktorát pedagogických věd v oboru český jazyk a literatura. Pak působila jako odborná asistentka na vysoké škole ještě několik let, zaměřila se především na českou literaturu 19. a začátku 20. století, později i na literaturu pro děti a mládež. V současné době žije se svým manželem a dvěma dcerami, Terezou a Veronikou, v Praze. Od roku 1997 pracuje jako spisovatelka na volné noze. Je členkou IBBY (od roku 1982), členkou Obce spisovatelů (od roku 1999) a členkou tvůrčí skupiny Hlava nehlava (od roku 2007). V rámci své profese pořádá besedy se čtenáři a veřejné čtení. Je také editorkou několika sbírek povídek (*Zuby nehty, Tisíc jizev*).

Je tvůrkyní velkého množství knih pro začínající čtenáře (*Neotesánek, Teta to plete, Adélka a zlobidýlko, Lentilka pro dědu Edu, Panáček paneláček*), pro již větší školáky (*Panenka z Ebenového dřeva, Věra, Nika a sedm babiček, Prázdniny, Kluk a pes*) a také knih určených dospívajícím (*Báro nebreč, Básník v báglu*, série knih *Holky na vodítku*). „Ivona Březinová za svoji tvorbu získala již řadu ocenění a je příznačné, že jde především o literární ceny udílení ze socioprofesionálních pozic těch, kteří pracují s dětskou populací, či o výsledky dětských čtenářských anket.“²⁴ Tři roky od publikování své prvotiny získala

²³ HUTAŘOVÁ, Ivana; HANZOVÁ, Marie: *Současní čeští spisovatelé knih pro děti a mládež*. Praha : Ústav pro informace ve vzdělávání, 2003. s. 22.

²⁴ ŠUBRTOVÁ, Milena. *Pohádkové příběhy v české literatuře pro děti a mládež 1990-2010*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. s.285.

ocenění Zlatá stuha za knihu *O kočce Kače* za „úsměvný humor textu“. Na čestnou listinu IBBY byla roku 2004 zapsána kniha *Začarovaná třída*, jež byla ještě nominována na cenu Magnesia Litera 2002 a téhož roku získala i Zlatou stuhu. Tohoto ocenění se dostalo také knihám *Jmenuji se Ester*, *Jmenuji se Alice* z triptychu *Holky na vodítku*. Nominovány byly rovněž publikace: *Teta to plete*, *Lentilka pro dědu Edu a Držkou na rohožce*. V anketě suk cenu knihovníků získaly knihy *Trosečníci*, *Jmenuji se Ester*, *Lentilka pro dědu Edu*, *Báro nebreč*. Učitelé zvolili triptych *Holky na vodítku*, a knihy z edice první čtení *Teta to plete* a *Neotesánek*. Cenu dětí v této anketě obdržel *Kozí příběh*. Hlavní cenu nakladatelství Albatros pro rok 2004 si odnesly *Holky na vodítku*, čestné uznání téhož nakladatelství v roce 2006 *Lentilka pro dědu Edu*. Sama autorka bylo roku 2004 Klubem dětských knihoven Svazu knihovníků a informačních pracovníků České republiky slavnostně pasována na rytíře řádu krásného slova.

Velkou poctou je také překlad některých děl do světových jazyků. Například kniha *Kouzelná flétna* byla přeložena do angličtiny, francouzštiny a němčiny. Dále byly přeloženy knihy: *Mít tak psa*, *Začarovaná třída*, *Dorotka a brýle*, *Lentilka pro dědu Edu* a další.

„Březinová není autorkou provokující, zneklidňující, zpochybňující. Její pohled na dítě a jeho problémy je vždy laskavý, a to i tam, kde jiné autoři své dětské hrdiny příliš nešetří. Patrně tato snaha zobrazovat svět v harmonických vztazích s jasnou čitelností vnitřního etického řádu jí zajišťuje trvalou přízeň čtenářů.“²⁵

²⁵ ŠUBRTOVÁ, Milena. *Pohádkové příběhy v české literatuře pro děti a mládež 1990-2010*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. s.286.

4. Analýza jazykových prostředků ve vybraných dílech Ivony Březinové

4.1 Neotesánek

4.1.1 Obecná charakteristika

Na podkladu klasické pohádky Jaromíra Erbena vznikla publikace věnující se základům slušného chování určeného pro ty úplně nejmenší čtenáře.

Knihy vyšla roku 2005 v nakladatelství Albatros a je doplněna názornými barevnými ilustracemi Olgy Franzové.

V krátkých příhodách malého Neotesánka se dozvíme, jak se správným jednáním stane z neotesance slušný kluk, který se za sebe nemusí stydět. Milena Šubrtová o knize říká: „*Neotesánek představuje pohádkově laděný breviář společenského chování pro nejmenší. I zde je motivací příběhové linie humorná konfrontace s vyzněním klasické pohádky. Výchozí motiv Neotesánka koresponduje s folklórním syžetem, v němž ústřední roli hraje nenaplněná rodičovská touha. Březinová ovšem předem avizuje potřebu dřevěné miminko dotesat, tedy vychovat.*“²⁶

Text je rozdělen do devatenácti drobných kapitol. „*V krátkých epizodách zaměřených na socializaci dítěte (především na umění slušně komunikovat), je každý Neotesánkův úspěch korunován nakročením k přeměně ve skutečného chlapce.*“²⁷ První je úvodní (*Jak to všechno začalo*), poté následují kapitoly nazvané podle toho, co se malý Neotesánek naučí (*Děkuji, Promiň!, Dávej přednost ve dveřích, Nelži, Myj si ruce!*). Poslední kapitolu tvoří doslov psího kamaráda, který neopomene připomenout další neřest dnešní společnosti.

V knize převládá řeč vypravěče stylizovaná do třetí osoby minulého času. Doplněna je přímou řečí postav značenou uvozovkami. Přímá řeč není pokaždé umístěna na nový řádek a více splývá s celým textem.

²⁶ ŠUBRTOVÁ, Milena. *Pohádkové příběhy v české literatuře pro děti a mládež 1990-2010*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. s.283.

²⁷ Tamtéž.

4.1.2 Použité jazykové prostředky

A) Slova podle příslušnosti k útvarům národního jazyka

Vzhledem k vzdělávací funkci použila autorka převážně jazyk spisovný. Pouze výjimečně se objevuje obecně české zakončení koncovkou *-ej*:

„A holky nemusej.“

Stejně tak nenajdeme v knize výrazy argotické nebo slangové.

B) Slova s expresivním příznakem

Slova s příznakem expresivity se zde vyskytují v poměrně značné míře. Autorka se snaží přiblížit text nejmenším čtenářům a využívá tak výrazy jim blízké.

Užívá jich v řeči vypravěče:

A tak celou cestu jen bručel a s hlavou skloněnou k chodníku schválně tlapal do nejhlubších louží.

„A pak si je budu pouštět ve vaně,“ vyhrkl nadšeně Neotesánek.

Po představení se všichni hrnou ze sálu ven.

„Aha,“ špitl Neotesánek.

„A co Hopík?“ brblal Neotesánek. „Ten nemusí?“

„Já nechci, aby mi do pusy vletěla moucha,“ zakňoural nešťastně.

Pokaždé, když Neotesánek frčí kolem deky rodičů, zastaví se u nich pro bonbon.

Expresivní výrazy se vyskytují i v promluvách postav:

„Dlouho jsme se neviděli. A snad tohle není ten váš klučina?“

„Stát se slušným člověkem je možná ještě větší dřina než stát se slušným psem, haf.“

Vzhledem k určenosti textu dětem Ivona Březinová využívá množství zdrobnělých výrazů:

„Ale před jídlem ne, protože jí rovnou tlamičkou.“

„Vy, páni, kterým patříme, sbírejte po nás na ulici hovínka.“

„Na kybliček,“ plácl se Neotesánek do čela. Z Neotesánka tiše odpadl kousíček křivolaké kůry, úplně, jako by ho někdo lehounce přitesal.

Bývají to nejmenší místmůstky v bytě.

Za nějakou dobu už si Neotesánek hrál s ostatními dětmi na pískovišti a stavěl bábovičky.

Nalezneme také expresivní adjektiva (zdrobnělá i zveličelá):

To proto, že ve dveřích vrazil do pána s velikánskou krabicí.

Strach ze spolknutí mouchy z něj opadl a spolu s ním i další malinkatý kousíček kůry.

Ze slov s pozitivním citovým příznakem najdeme také slovo familiární:

„Dej pac, Hopíku,“ domlouval mu tak dlouho, až to i pejsek uměl.

A slova domácká:

To proto, že tam žádné děťátko neměli. „To je ale pěkné miminko,“ zajásala paní a hned se rozhodla, že bude jeho maminkou. A také pes Hopík radostně skákal do výšky.

„Babička chtěla říct, že ty maliny zavaří jako kompot,“ poznamenal děda.

I slova dětská:

Pokaždé si nacpal plnou papulku a slastně si pomlaskával.

Protože lidé i zvířata pijí a jedí, musejí také čurat a kakat.

Vyskytují se tu i výrazy se záporným citovým příznakem:

„To není žádné umění, aby se z pěkného kluka stal neotesanec, pařez nebo dokonce kořen.“

C) Slova se slohovými příznaky

V knize Neotesánek se objevují i výrazy hovorové bezpříznakové:

To jak se tím správným chováním a dobrým skutkem zase trošku přitesal do podoby prima kluka.

Hozenému klacku totiž stálo v cestě okno kočárkárny.

„No jo,“ zabručel Neotesánek a šel pustit vodu a namočit mýdlo.

„Nemůžeš dávat pozor, kluku?“ zlobil se pán.

Nejdeme také hovorové výrazy s expresivním příznakem:

Pusa se mu sama od sebe otvírala ustavičným zíváním.

Některá hovorová slova vznikla univerbizací:

Neotesánek konečně zmlkl, a teprve teď se ostatní dozvěděli, že dědeček má z malin nejraději šťávu malinovku.

V poslední větě textu se objevuje hlásková varianta hovorového jazyka ve spojení s výrazem, který můžeme z hlediska časového příznaku označit za slovo autorské:

„Tak děkuju, a někdy zase na hafanou!“

4.1.3 Shrnutí

V knize Neotesánek má naprostou převahu neutrální spisovný jazyk. Obecná čeština se téměř neobjevuje. Text je obohacen výrazy s expresivním příznakem zahrnujícími zdobněliny. Převládají slova kladně zbarvená, ale objevují se i slova se záporným citovým příznakem.

V rámci slohově příznakových prostředků se v textu vyskytuje množství výrazů hovorových, které text přibližují menším dětem.

4.2 Lentilka pro dědu Edu

4.2.1 Obecná charakteristika

Publikace *Lentilka pro dědu Edu* byla vydána nakladatelstvím Albatros v roce 2006. Je příběhem rodiny, do které zasáhne nemoc spjatá se stářím, Alzheimerova choroba. Uvedení takto závažného tématu do literatury pro nejmenší čtenáře, tj. od šesti let, se může na první pohled zdát jako nepromyšlené. Sama autorka se nad návrhem podivila.

Na svých stránkách uvádí, jak kniha vznikala: „*Potkala jsem bývalého spolužáka, který v Ústní nad Labem založil komplex služeb pro seniory včetně oddělení specializující se na léčbu psychických poruch spojených se stárnutím. Vzájemně jsme si povídali o své práci, až mě vyzval, abych napsala knížku o lidech, kteří trpí Alzheimerovou nemocí. „Takovéhle téma?“ vyděsila jsem se. „A pro děti?“ „Právě pro děti,“ odpověděl. „Aby už i ti malí věděli, co tahle nemoc znamená, a hlavně, aby se nebáli mít své dědečky, babičky, pradědečky i prababičky dál rádi.“ A tak jsem se vydala do Seniorcentra MUDr. Petra Žižkovského, kde začal vznikat příběh o malém Honzíkovi a jeho pradědečkovi Edovi.“²⁸*

A tak se na celkem osmdesáti dvou stranách seznamujeme s příhodami malého Honzíka a jeho pradědečka Eduarda, které zavinila nemoc. Lentilka znázorňuje lék, který by chtěl Honzík vynalézt, aby vyléčil zákeřnou chorobu svého oblíbeného člena rodiny. MUDr. Žižkovský se o knize vyjadřuje takto: „*V propojení osudů dědy a pravnuka nenásilnou formou upozorňuje na nebezpečí zanedbání příznaků nemoci, a tím i pozdní diagnostiku. Působivě je zde zachycena zejména sociální problematika celé rodiny, kde se vyskytuje toto onemocnění.“²⁹*

Že se jedná o kvalitně zpracované citlivé téma, potvrdila ve své recenzi Radka Myslivečková: „*Žádné mentorské vysvětlování či poučování, jen příběhem propojená řada situací, které se autorka snaží vidět dětskýma očima. Téma je tím*

²⁸ BŘEZINOVÁ, Ivona. Jak kniha vznikla [online]. [citováno 26. listopadu 2012].

Dostupný z [www: http://www.ivonabrezinova.cz/start.htm](http://www.ivonabrezinova.cz/start.htm)

²⁹ ŽIŽKOVSKÝ, Petr. *Lentilka pro dědu Edu*. 1.vyd. Praha: Albatros, 2006. s. 7.

*pádem značně odlehčeno, aniž by bylo zlehčováno. ... Březinová věrohodně líčí i celkovou situaci v rodině, kde žije pohromadě několik generací. Hezky ukazuje, jak je pro všechny důležitá snaha být pospolu v dobrém i zlém, ale i možnost mít čas a prostor jen pro sebe.*³⁰ Autorkou veselých barevných ilustrací doplňujících text je Eva Mastníková. Kniha získala první místo v anketě Suk za rok 2006, čtvrté místo v anketě dětí a získala také Čestné uznání nakladatelství Albatros, taktéž pro rok 2006.

Text je určen čtenářům od šesti let. Tomu odpovídají velká písmena i přiměřený rozsah díla. Není členěn na kapitoly, pouze přehledně rozdělen do odstavců. Je tvořen kombinací řeči vypravěče s promluvami postav v přímé i nepřímé řeči.

4.2.2 Použité jazykové prostředky

A) Podle příslušnosti k útvarům národního jazyka

Ivona Březinová využívá spisovný jazyk, který se mísí s obecnou češtinou obsahující převážně prvky expresivity a to v řeči postav:

„A žádné vyloženiny,“ dodala starostlivě.

„Nemyslel třeba meluzínu? Ta skučí a hučí v komíně.“

I v promluvách vypravěče:

Na dědu Edu se bála být jen juknout.

Honzík vyjukaně sledoval, jak mu děda Eda mizí i s vozíkem v houfu u pokladen, ale rozhodl se čekat.

V televizi tedy viděl lepší policajty.

Honzík nadále špicoval uši, protože pradědeček, kterému všichni říkají děda Eda, se zaraženě ozval tichým hlasem.

Neméně jsou zde zastoupeny výrazy s obecněčeskou koncovkou –ej:

„A ktorej Fanda?“ zeptal se ještě děda Arnošt s náhlým podezřením.

³⁰ MYSLIVEČKOVÁ, Radka. Pro děti. In: *Lidové noviny*. 2006, roč. 19, č. 129. S. 36.

„Jsi zamčenej?“

„Když... já zapomněl..., že už nejsem mladej,“ rozesmál se děda naplno. „Děda Eda je divnej, co?“ řekl tatínek, když mu večer Honzík vyprávěl, jak děda zapomněl, že už je starý.

Možná že jak tenkrát dědu přivedli policajti, tak už jim byl kvůli tomu acamrovi podezřelej.

Je použita koncovka -ý místo -é:

„To je jasný,“ mávl děda rukou.

„Tak na co máš ty vajíčka? Myslíš, že se z nich vylíhne nějaký kuře?“

„Náhodou, takovýho pradědečka žádnéj kluk ze školky nemá, abys věděl.“

„Tak dobrý, pane Koudelko?“

V knize nalezneme i oblastní výraz s expresivním příznakem:

Plameny šlehaly na všechny strany a nechybělo moc a slízly by i záclony z oken.

B) Slova expresivní

V textu se vyskytuje značné množství expresivních výrazů, které převážně vyjadřují činnost postav.

Totíž úplně stejně to minulý týden říkala maminka Honzíkovi, když se u obchodu s hračkami vztekal, že chce nové auto na dálkové ovládání.

Ovšem maminka řekla, že jim doma zcela stačí obyčejná lékárníčka, a Honzík se uraženě rozeřval přímo na ulici.

„Hm, to je jasný,“ zabručel znovu děda.

Maminka Jindřiška už byla oblečená a z předsíně na dědu Edu houkla: „Ohřejte si s Honzíkem zatím polévku, jsem tu hned!“

Nejradši by se sebral a utekl domů, však to má jen přes ulici.

„A proč se díváš na mě?“ vyjela maminka na tátu pobouřeně.

„Co ty tu děláš?“ zahromovala nad ním najednou maminka přísně.

Honzík chvíli zaraženě mlčel, potom však nadšeně vyhrkl: „Neboj, mami, za rok už půjdu do školy.“

Děda poslušně vycupital.

Děda Eda nespokojeně vstal a odšoural se do kuchyně

„Ty jsi můj chytřej Honza, vid’?“ usmála se maminka na svého rozumbradu a vzala ho do náruče.

Slovo *navrch* je expresivní v přeneseném významu ve spojení oči *navrch* hlavy:

„Kam jdeš, tati?“ vydechl děda Arnošt s údivem a s očima navrch hlavy si prohlížel jeho prapodivnou výstroj.

V knize jsou zastoupeny expresivní výrazy s kladným příznakem:

„Čekej tady, dokud se pro tebe nevrátím. Jdu pro další vozík.“

A právě Honzíkovou hokejkou a jeho malou hokejistickou helmou na šešulce hlavy načapal děda Arnošt dědu Edu, jak odchází z bytu.

Málem mu z toho ukápla slzička

Copak játrové knedlíčky, ty se vidličkou ulovily jedna radost, horší to bylo s malými kousky zeleniny.

„Nic zaseklého nebylo, stačilo by jen zevnitř normálně otočit kličkou.“

Honzík a děda Eda seděli v obýváku na koberci naproti sobě a posílali si autíčka

Ale v poslední chvíli se vrátil pro malý batůžek.

Patří sem také hypokoristika:

Honzík byl tehdy ještě docela malý.

Jenže děda Eda už moc kamarádů nemá.

C) Slova se slohovými příznaky

Knihu je bohatě zastoupena výrazy se slohovými příznaky. Hovorové výrazy se vyskytují s neutrálním příznakem:

A přitom to nebylo ledajaké auto, ale sanitka.

„No tak nebreč,“ ozvalo se už smířlivě.

„Ale ne, stejně už jsem pro dnešek s prací hotová, já tam skočím.“

Ve větší míře jsou zde zastoupeny hovorové výrazy s expresivním příznakem:

„Člověče, já ti najednou nevěděl kam.“

Možná že z nakupování s dědou kápne i vysněná sanitka na dálkové ovládání.

A pak se jednou doma strhl poprask.

Honzíka napadlo, že to bude pěkný průšvih, až přijedou domů bez dědy Arnošta, avšak brzy se upokojil.

„Ale ne, u všech blech,“ lamentovala maminka.

Maminka jen zírala a nechápala vůbec nic.

Některé hovorové výrazy vznikly univerbizací a zkracováním:

„Tak já si pořád myslel, že je to obyčejná skleróza, a on má alzheimera,“ povzdychl si děda Arnošt.

„Uděláme si výlet. Třeba do Zoo,“ pronesl odhodlaně.

Na prahu málem zakopl, ale vyrovnal to, a nerozhodně se zastavil před prádelníkem.

„No, a aby maminka mohla dopoledne nerušeně pracovat, říkali jsme si, že bys mohl chodit do školky“

„Taky jste malovali vodovkama?“ vyzvídal nadšeně Honzík, když si odpoledně všiml dědových rukou tu a tam umazaných od barev.

V textu jsou zastoupeny i výrazy knižní. Objevují se v pásmu vypravěče a v textu mají příznak expresivity:

Usoudila totiž, že po všech těch strastech, které zřejmě prožili, jim musí uvařit něco opravdu vydatného.

Zpátky do kuchyně ji přivábil až puch z deseti naprosto připálených vajec.

Vydali se písčitou cestičkou vinoucí se mezi výběhy a pavilony zvířat.

Autorka využila spojení knižního výrazu (ševelení) z výrazu expresivním (hartusení) v jedné větě:

Jenže Honzík se tak bál neznámého acamra, že mamincino hartusení proti němu bylo jen ševelení větříčku u perníkové chaloupky.

Vzhledem k tematice dané knihy není překvapivá přítomnost odborných termínů:

„Ty budeš chodit do své školky a děda Eda do svého klubu pro seniory.“

Tomu klubu se říká stacionář.

„To je nemoc. Alzheimerova nemoc. Jmenuje se to po panu Alzheimerovi.

„Ne, myslel sklerózu,“ řekl tatínek, který právě přišel dát Honzkovi pusu na dobrou noc.

D) Slova podle časových příznaků

V textu nalezneme také výraz poněkud zastaralý:

„Tak rače vystoupit, pane,“ pobídl zámečnick dědu Edu pobaveně.

Za autorská slova můžeme považovat výrazy vzniklé zkomolením odborných termínů dětským hrdinou:

A koho, že to děda Eda má? Nějakého acamra, říkali.

„Mami, jak dělá sklalóza?“

4.2.3 Shrnutí

V knize Lentilka pro dědu Edu převažuje neutrální spisovný jazyk. Výrazy obecné češtiny se zde nevyskytují v příliš velké míře a jsou zastoupeny převážně tvary slov, které jsou typické pro obecnou češtinu.

Naproti tomu text obsahuje velké množství expresivních výrazů, převážně zdvojnásobin, které jsou typické v tvorbě pro nejmenší. Ze slohově příznakových jazykových prostředků se setkáme nejčastěji s hovorovými výrazy. Nalezneme zde však i výrazy knižní nebo odborné termíny.

Z hlediska časových příznaků obsahuje text i výraz poněkud zastaralý a výrazy, které můžeme považovat za autorské. Využití jazykových prostředků je v této knize velmi rozmanité.

4.3 Bramborová Bára

4.3.1 Obecná charakteristika

Soubor devíti pohádek, ve kterých se místí kouzlo dávných časů s nešvary současné doby vydalo v roce 2005 nakladatelství Albatros. Text určený pro čtenáře od sedmi let doprovodily drobné i větší ilustrace Evy Šedivé. Každý z příběhů obsahuje v názvu jméno hlavního hrdiny, které není zvoleno náhodně. Na základě zvukové podobnosti se pojí s vlastností postavy nebo s činností, jíž vykonává (Marcela z marcipánu, Hezká Tereška, O líné Karolíně, Jak šel Kuba kácet duby). Jeden z názvů vytváří do jisté míry oxymoron (O špinavé Běle).

Smyšlené pohádkové prostředí je spojováno s věcmi, které jsou běžné v dnešní době. V časopise *Ladění* je kniha popsána takto: „*V každé z pohádek souboru se variuje prvek fantazie či kouzla, na jehož základě dochází k rozuzlení. A třebaže se v podstatě ve všech textech děj odehrává ve fiktivním prostředí, mezi atributy jsou i televize, pračky, mikrovlnné trouby, myčka na nádobí či mobilní telefony, zkrátka výtvarky dnešního světa, jež kontrastují s pecí, hradem, korunou, skřítky.*“³¹

Výchovný záměr je patrný v každém z příběhů. Autorka poukazuje na špatné vlastnosti postav nebo na obecné problémy ve společnosti. Na tuto skutečnost upozorňuje Milena Šubrtová: „*Podrobují kritice typicky dětské zlovyky a nečinnosti, ale rovněž výchovná pochybení rodičů (např. v pohádce Hezká Tereška se dítě stane vězněm rodičovských ambicí).*“³²

Kniha obsahuje devět příběhů, které dále nejsou nijak členěny. Odstavce splývají v jednoduší text, což může mladším čtenářům činit potíže s orientací. Rozlišujeme zde řeč postav v přímé řeči znázorněnou uvozovkami a řeč vypravěče stylizovanou do třetí osoby minulého času.

³¹ (dš). Moderní pohádky Ivony Březinové. In: *Ladění*. 2006, roč. 11, č. 1, s. 17-18.

³² ŠUBRTOVÁ, Milena. *Pohádkové příběhy v české literatuře pro děti a mládež 1990-2010*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. s. 280-281.

4.3.2 Použité jazykové prostředky

A) Podle příslušnosti k útvarům národního jazyka

Autorka v textu využívá převážně spisovného jazyka, výrazy obecné češtiny nalezneme zřídka. Vyskytují se v pásmu řeči postav i vypravěče. Převážně se jedná o výrazy s expresivním příznakem:

„... Mně by se i líbila, ale kdyby nebyla taková líná. No řekněte, co s takovou buchtou?”

Zatímco ostatní holky skákaly přes švihadlo a převlékaly panenky do jiných oblečků, aby je mohly povozit venku v kočárku, Karolína se válela na peci a čučela na televizní obrazovku.

Terezka se smála, div ji nechytaly křeče, ale fotograf už balil fídlátka a poroučel se pryč.

Nalezneme zde i pro obecnou češtinu typickou koncovku –ej:

"A jestlipak víš, že je tu ten ředitelskej právem?"

Nebo koncovku -ý místo –é:

„Anežka," rozplakal se ředitel, „dítě moje hodný nešťastný. Co jen s ní bude? Mámu chudinka, ani nepoznala a tátu jí teď vzali do pekla. Taková ostuda!"

V knize se vyskytují i výrazy oblastní:

"Takhle ty králiky nikdy nepochytám," postěžoval si mladý herec, když na návsi podepisoval nějaké stařence svoji fotografií.

Běla Neběla, ona byla špinavá a černá jako čert a rozchuchaná jako racochejl.

B) Slova s expresivním příznakem

Toto dílo je do značné míry tvořeno výrazy expresivními. Převážně jsou využity v pásmu řeči vypravěče:

Jenže v širokém dalekém okolí nebylo ani živáčka.

"Co by se, prosím tě, vyřešilo?" utrhl se na ni lev.

Nedůvěřivě uždiboval z podivně vonících porcí a vzpomínal, co asi maminka doma právě nosí na stůl.

Od rána do večera skotačila s lvičetem po hradě i v jeho okolí a stali se z nich nerozluční přátelé.

"Ten les mi celý pokácej," poručil zase Kubovi a Kuba poslušně zakousl pilu do kůry.

Marcelka začala najednou řádit jako drak, kterému odpírají princeznu.

"A přijdeš zase?" škemral vodník.

"Jak ses opovážil sem přijít?" zahřímal Luciper.

Otáčela se po chalupě jako čamrda a po zahradě běhala jako vítr.

Najdeme je i v řeči postav:

"Vždyť ty jdeš z jednoho pelechu do druhého" zlobila se maminka a nejraději by Karolímu viděla u mikrovlnné trouby nebo aspoň u myčky na nádobí.

"Celé odpoledne plníme zlato, stříbro a drahokamy do pytlů, a teď aby se to zase vysypalo. Drak aby to spral."

Některé expresivní výrazy vytvářejí ironii:

„Zajdu za tím filmovým princátkem a řeknu mu, že se o ty svoje králíky musí postarat.“

V hojně míře se zde nacházejí slova kladně zabarvená:

Žila byla v jedné vesnici holčička.

Mladý herec si odpočinul loupáním brambor a stavěním králíčích domečků.

"Kotátko!" vykřikla radostně a hned si malého chlupáčka přitiskla k tělu, aby se s ním pomazlila.

Zdeněk si tedy ustlal v kupce sena, aby si odpočinul a vymyslela nějaký plán.

A u zásilkové služby si dokonce objednal nový zelený fráček s perleťovými knoflíky.

Než bys řekl krejčík, bylo po druhém.

"Však tu mám všelijakého dobrého papání od smažených kuřátek a nadívaných holoubátek až po nakládané princezny."

I záporný citový příznak zde autorka využila. Najdeme zde slova, jež působí jako komentář postav:

"Nevěděl," přiznal Dominik a říkal si, jak je možné, aby takový vydřiduch měl tak krásnou a něžnou dceru.

"Já jsem Michal Novotný z Prahy a do lví podoby mě nezaklela zlá pouštní víla, ale babka u nás doma, protože jsem ji nepozdravil."

"Tohle tintítko? Je tak hubená, že skoro není vidět."

"S takovýmhle vyžletem já se fotit nebudu," řekla jedna hlava úplně sama.

C) Slova se slohovými příznaky

V této knize autorka hojně využívá výrazů hovorové češtiny. Vyskytují se v pásmu řeči postav i vypravěče:

„Ba, ba,“ řekl tatínek.

„Bezta nic neděláš, jen koukáš. Tak koukej, ať se ti věci neztrácejí přímo před očima. Nebo... nebo nesnědlas ty buchty nakonec ty?“

„Však já jí nějakého muže seženu,“ řekl smutně tatínek a šel se postavit před chalupu, aby jí ulovil nějakého ženicha.

„Tu znám! To je Karolína, co se věčně jenom válí na peci a od rána do noci kouká na televizi...“

Za dveřmi stála teta Květa, o které Marcela jakživa neslyšela.

Šel právě venčit svého psa Barona, a protože se zrovna nachomýtl do fronty čekajících princů, řekl si, že se podívá, jak vypadá holka, kterou před několika lety tahal ve škole za copy.

„To neříkal,“ dušovali se rytíři.

"Ale to ti povídám, sekej dobrotu a buď svým žákům příkladem, jinak... přísahám, že tě z pekla podruhé už nikdo nevyvede.

Zastoupeny jsou zde i hovorové výrazy s expresivním příznakem:

A když už všechno věděl, tak kliďánko, jako by šel na procházku do lesa, posel tou vysokou a tlustou zdí na druhou stranu.

Když král zjistil, že se mu jeho milovaná Eliška courá venku po světě a navíc s nějakým klukem, běsnil jako stohlavý drak.

Dominik byl dítě jako každé jiné, jen byl snad o něco vypečenější a mazanější.

V řeči postav se objevují i tvarové varianty hovorového jazyka:

*"Já, která se vodě vyhýbám, jak můžu, se zamiluju do Vodomila, není to hrozné?"
„Řekni mu, že mu dáš obrí boty,“ pošeptal Zdeňkovi obr do ucha div mu hlava neulítla.*

Také v této knize nalezneme výraz vzniklý univerbizací:

"A co je na tom? Naložím si je pěkně do octa a pak je přidávám do dračí koprovky," řekla jedna z hlav a mlsně se olizla.

Poměrně hojně jsou v této knize zastoupeny výrazy knižní. Můžeme to přičíst tomu, že základem jednotlivých příběhů je klasická pohádka.

Zvěsti o králově smutku se roznesly po celé zemi, a tak nebylo divu, že se o něm doslechl i obr Dobrák.

„Co si počne, chudinka malá,“ říkal si smutně.

„Jenže já nejsem obyčejný lev, já jsem zakletý princ,“ pravil lvíček důležitě a po očku se díval, co tomu Leona říká.

Jenže daleká skalní sluj nebyla zase tak daleko, jak by si Tereзка přála.

Tatínek povolal týmy věhlasných lékařů, kteří jí ty nešťastné pihy odstranili z obličeje.

„Špatně jsme ji vychovali, a teď za to budeme pykat.“

Loupaly a loupaly, ale oči se jim záhy začaly zavírat, a dívky odcházely jedna po druhé do svých postelí.

„Ty jsi ale statný synek,“ volali z dálky na Kubu.

D) Slova podle časových příznaků

V textu se s archaismy téměř nesetkáme.

„Tak co, panáčku, jak to jde?“ zeptala se zvědavě.

Sporadicky se dá uvažovat o slovech autorských:

„Budu se o něj starat a budu mu říkat Zlodku.“

4.3.3 Shrnutí

V souboru pohádek Bramborová Bára se opět nejčastěji setkáváme se spisovnou češtinou. Výrazy obecné češtiny se zde nevyskytují v tak hojném zastoupení jako v jiných knihách. Často bychom je v mluvené řeči považovali za bezpříznakové, v literárním textu však působí příznakově. Nalezneme zde i oblastní výrazy.

Ve velké míře nalezneme slova expresivní, která činí text přístupnější dětskému čtenáři. Slova s kladným a záporným citovým příznakem se objevují ve vyváženém počtu.

Hovorové výrazy se v textu objevují často a nezáleží, zda se jedná o řeč vypravěče nebo postav. Nalezneme zde i mnoho výrazů knižních, které text ozvláštňují a dodávají mu kouzlo.

4.4 Žofinka Ofinka

4.4.1 Obecná charakteristika

Dílo Žofinka Ofinka nese jméno podle hlavní hrdinky příběhu, kterou je malá Žofie, která po nastoupení do mateřské školky prožívá spoustu dobrodružství a to převážně na školce v přírodě. *„Jestli hledáte knížku pro své nejmenší čtenáře a zároveň něco, čím si sami připomenete bezbřehou dětskou fantazii, pak je Žofinka Ofinka tím pravým. Pokud už si nepamätujete, jak pracovala vaše dětská fantazie v předškolním věku, Žofinka Ofinka se svými spolužáčky ze školky vám to připomene. To je asi to nejvýraznější, co z celého příběhu vystupuje.“*³³

Text vznikl k již hotovým ilustracím Heleny Zmatlíkové, které dříve tvořily doprovod překladu knihy Márii Szepesové, maďarské spisovatelky, Puntikátá Andulka, v češtině ji vydal Albatros roku 1986.

Tuto publikaci vydalo pražské nakladatelství ARTUR v roce 2006. Je určena začínajícím čtenářům, čemuž odpovídá velikost písmen a členění textu do

³³ PETŘÍČKOVÁ, Renata. *Žofinka Ofinka*, [Online]. 9. září 2008. [citováno 26. listopadu 2012] Dostupný z www: <http://www.svetdetskefantazie.cz/clanky/ivona-brezinova-zofinka-ofinka>

jednotlivých odstavců. Jedná se o lineární příběh, který autorka rozdělila do deseti kapitol. První písmeno každé kapitoly je znázorněno nějakým obrázkem, který místy jednolitou stránku činí pro děti atraktivnější. V textu rozlišujeme hlavní proud řeči vypravěče ve třetí osobě minulého času a pásmo řeči postav. Přímá řeč je značena uvozovkami.

4.4.2 Použité jazykové prostředky

A) Podle příslušnosti k útvarům národního jazyka

Ivona Březinová v této knize využívá převážně neutrální spisovný jazyk, který se mísí s obecnou češtinou. Převážně se jedná o výrazy v mluvené řeči nepříznačové. Jako příznačové je hodnotíme z hlediska jejich funkce v literárním textu:

„To vymyslel Matouš, viš. To je támhleten v modré košili, se světlými vlasy,“ ukazovala.

Motyky, lopaty, hrábě, rýče, konve na zalévání, štosy květináčů, pytle se zeminou, kbelíky s hnojivem, kusy plotu, různé tyče a tyčky, dráty a drátky, provazy a provázky, zástěry a zahradnické rukavice.

Některá obecně česká slova mají příznak expresivity:

„Pivo mám, ale nedám. Pivo nepatří ani kytkám ani dětem,“ zabručel pan Sýkora a vrazil konec hadice Matoušovi do ruky.

Jindy autorka využívá slova hanlivého:

„Jé, to jsou hezký ryby,“ zatůkal si Filip na čelo na znamení, že Adélka je ťululum.

V díle Žofinka Ofinka často nacházíme řadu variant s obecněčeským –ej. Objevují se výhradně v řeči postav:

„Byl šišatej, šišatej,“ pošklebovala se Nikolka a předvedla kotrmelec jako podle pravítka, protože dvakrát týdně chodí na gymnastiku, a tam se šišaté kotrmelec dělat nesmějí, ani když má člověk na zádech batůžek se svačinou.

„Vidím klobouk,“ sykl pak na Žofinku. „Slaměnej.“
„Třeba je to vodník umazanej od bláta,“ napadlo Ondru.
„Mně už bolej ruce,“ pípla Žofinka.

Setkáme se s koncovkou –ý místo -é:

„Má vlasy jako ty, zrzavý, vidíš,“ upozornil kluk Žofinku.
„Jaký víly?“ „Tajný. Hořcový,“ odsekla a ukázala na záhonek květin vyzdobený barevnými mušličkami.

Nebo s kombinací několika obecně českých prvků v jedné větné výpovědi:

„On je cvičenej, aby svýho slepýho pána nepustil do silnice, jede auto.“
„To rákosí, co říká? Asi to bude tajný, když tak šeptá, že jo?“
„To obyčejný žízaly uměj taky.“
„Je to dobrý, šuměj,“ hlásila ulehčeně.
„Hm, vidím. Kluci takovýhle culiky většinou nenosej.“

V textu se nevyskytují výrazy slangové ani argot.

B) Slova s expresivním příznakem

Toto dílo je z velké části tvořeno slovy s expresivním příznakem. Vyjadřují především činnost jednotlivých postav a jsou součástí uvozovací věty:

„Žofinka Ofinka,“ vyprskl kluk a rozpustile ji zatahal za vlasy na čele.
„Ty ses lekl,jo?“ vyjela na něj nakvašeně.
„Já chci taky nahoru,“ škemral Kuba a tak dlouho se sápal po spodní větvi, až na ni opravdu vylezl a šplhal výš a výš.
„Martine!“ řval už Kuba ze všech sil, takže si ho děti konečně všimly.
„Nic nedělám,“ řehtal se Matouš.
„No proč, přece z legrace,“ usadil ji Kryštof.
„Pff,“ odfrknul Matouš uraženě.
„Že by žába?“ utrousil pan Sýkora pobaveně.
„Tak a teď si všichni sedněte,“ řekl znovu Bambulác hlasem paní učitelky a sám se jí uvelebil na klíně.

Vyskytují se však i běžně v pásmu řeči vypravěče:

Matouš se uraženě nafoukl, ale Žofinka rozpačitě přešlápla z nohy na nohu a zažmoulala cíp zástěrky, protože v jejím případě nebyl pan Sýkora s odhadem daleko od pravdy.

V tom se ozval zvuk motoru, jak pan Sýkora zapnul sekačku na trávu, aby ji ostříhal pěkně na ježka.

Bambuláce podala Helence a vydrápala se na lokomotivu.

Jenže Žofinka se právě přehrabovala v krabičce, kde měla uloženy všechny své poklady, a přemýšlela, který z nich si vzít s sebou.

Pusu mají ještě roztaženou od ucha k uchu, ale v duchu už se jim do očí dere slzička.

Matouš se všelijak vykrucoval, ale Žofinka rovnou prohlásila, že žádnou žízalu panu Sýkorovi nevydá, a hlinomaze už teprve ne, protože on by je napíchl na háček a topil ve vodě a to ona nedovolí.

Tam si sedly a nesměly ani ceknout.

Expresivní výrazy jsou i součástí přímé řeči postav:

„Střežím netřesky. Aby do nich netřískl nějaký hrom, viš. Zrovna dnes v noci jsem měl plné ruce práce,“ zívá Netřísek unaveně.

„Ale ten delfín by taky nebyl k zahození. Nebo velryba. Aspoň malá do vany.“

Vzhledem k určenosti textu menším dětem je pochopitelné, že se v textu objevuje řada zdvojnásobení:

Stála tam v červené skládané sukni a zástěrce s velkými puntíky.

Zadívala se na čaroděje stojícího v nejspodnější polici mezi figurkami loutkového divadla.

Ukázalo se, že kromě dětí na školku v přírodě pojede spousta panenek, několik autiček na setrvačník a několik na dálkové ovládání, elektrický vláček a pirátská loď z lega.

Rýč držela zlehounka, aby ho mohla rychle upustit a dát se na útěk.

Pan Sýkora je zavedl k maličkému bazénku a ukázal, jak ho mají naplnit vodou.

Pak přišly na řadu různé drobnůstky, které si Žofinka vzala z domova ze své krabičky na poklady.

Sotva to dořekla, jeden z netřesků se před Žofinkou uklonil a z růžové hvězdičky na vrcholu vyskočil maličký panáček.

Sluníčko od rána pánilo.

Ze slov s citově pozitivním příznakem se zde objevují převážně hypokoristika. Zde si uvedeme pár příkladů: *Žofinka, Helence, Krystýnka, Kuba, Nikolka, Verunka.*

Nalezneme zde výrazy se záporným citovým příznakem:

"Fuj, Žofino Ofino! To jsem se teda lekl! Ulevil si Matouš, který vylezl z okna právě v okamžiku, kdy se pod ním Žofinka skláněla k hořcovým vílám.

C) Slova se slohovými příznaky

Převážná část jazykových prostředků, jež jsou v knize uplatněny, můžeme považovat za neutrální. Hovorovými výrazy nebo hláskovými variantami hovorového jazyka je protkána část promluv postav:

"Tak počkejte, jen doběhnu pro Bambuláce. A ne abyste nám zatím ujeli."

"To byste měl vidět mýho bráchu, když loni přijel z letního tábora. Ten vypadal!"

"A viš mami, jak se jmenuju? Žofinka Ofinka!" hlásila, jakou jí děti daly přezdívku.

"Tak pojďte, ať si vás prohlídnu," pobídl je přátelsky.

"Připravuju kytkám dobrou zeminu. Aby jim chutnala," řekl pán důležitě.

"Kytky tohle nepijou."

Stejně tak se s nimi setkáme i v řeči vypravěče:

Veselé zrzavé vlasy měla učesané do dvou culíků a do čela jí padala malá legrační ofinka.

Asi aby kluci neřekli, že se tu vybavuje s holkou.

Kytky tu byly vážně všude.

V textu nalezneme i slovo vzniklé univerbizací:

Pán pod slamákem klečel u velké dřevěné díže a míchal hlínu, jako by připravoval těsto na buchty.

V následujících příkladech jsou uvedena hovorová slova s expresivním příznakem:

"No, to si piš!" ubezpečoval ji pak Sýkora.

Mamince z Žofinčina brebentění brnělo v uších.

Filip tvrdil, že na vodu není spolehnutí, a že pořádná velryba je pořádná velryba, ale Martin ho okřikl, ať moc nemele a jde s ním a s ostatními kluky radši nasbírat březové klacíky na nové můstky.

Místy lze i v tomto díle najít knižní výrazy:

Matouš se s vervou pustil do rytí.

Děti vesele výskaly, naoko dělaly, jak moc se zlobí, ale ve skutečnosti byly z vody nadšené.

"A já se těšila, jaké bude mít trávník vlnité kadeře."

Pak si klekla k potůčku, který se řinul z prasklé hadice, a pomáhala Matoušovi lovit unášená dřívka, mušle a kamínky, které jim voda stále ještě kradla pod rukama.

Za odborné termíny můžeme považovat:

Hejnu lodí se říká flotila a tahle flotila se vydala na cestu dolů k rybníku.

Rybník byl zavřený ve skleněné krabici a paní učitelka Lenka řekla, že té krabici na rybník se říká akvárium.

Několik suchomilných rostlin s tlustými listy uspořádanými do hvězdiček se vytáhlo do výšky a ráno se na jejich vrcholcích objevily růžové květy.

D) Slova podle časových příznaků

Archaické výrazy se v textu díla Žofinka Ofinka téměř nevyskytují:

Martin vylezl na starou jabloň a dělal, že sedí na stěžni pirátského korábu.

Na oživení textu se ale naopak podílí velké množství slov, která můžeme označit jako slova autorská. Vyskytují se převážně v promluvách postav, ale nalezneme je i v promluvách vypravěče. Uveďme si několik příkladů:

„Tak pojď, ukážu ti Bambuláce,“ řekl přátelsky, popadl Žofinku za ruku a táhl ji na druhý konec třídy.

Kolem smutného vodotrysku postávaly ještě smutnější děti a dohadovaly se, kdo že byl ten zloun, který to všechno způsobil.

„Skřítek Netřísek,“ uklonil se panáček.

„To je, to je bahňulák,“ našla Žofinka pro tajemného tvora konečně pojmenování.

„Spíš rybníkoplavci,“ utrousil Martin přezíravě.

„Bahnilec,“ napadlo Kátu. „Nebo možná Bahňour“ „A co takhle Bahňožab?“ zkusil to Ondra. „Vodostraš.“ „Bradavicovec obecný.“ „Pucejřák.“

Děti si ji rychle prohlédly a zakletá princezna Okounice putovala zpátky do potoka.

Nebylo pochyb, že je to třetí zakletá princezna Duhověnka.

4.4.3 Shrnutí

I v tomto díle převažuje neutrální spisovný jazyk. Je výjimečně doplněn o výrazy obecné češtiny, některé z nich mají příznak expresivity. Ve velké míře se objevuje obecně české –ej. Slova s protetickým v- se zde nevyskytují. V textu nenalezneme argot ani slang, dokonce se neobjevují slova nářeční.

Slova expresivní jsou v tomto díle užívána hojně. Velké zastoupení mají v textu zdvojnásobené výrazy. Časté jsou vzhledem k zastoupení dětských postav v textu také hypokoristika. A setkáme se i s výrazem se záporným citovým příznakem

Hovorová stylová vrstva je v díle výrazně zastoupena. Některá z těchto slov byla utvořena univerbizací. Ivona Březinová do textu zařadila i několik slov knižních, jež mají v textu příznak expresivity. Nalezneme i slova, která můžeme považovat za odborné termíny.

Text obsahuje oproti ostatním textům i řadu autorských slov. Některá z nich mají komický účinek.

4.5 Dárek pro Sáru

4.5.1 Obecná charakteristika

Druhou knihou, kterou autorka vytvořila na základě již existujících obrázků Heleny Zmatlíkové³⁴, je *Dárek pro Sáru*. V roce 2008 opět vydává nakladatelství Artur. Znovu se už v názvu setkáváme se jménem hlavní protagonistky příběhu, jenž se odehrává v rámci jednoho školního roku. Autorka vypráví o žákyni druhé třídy Sáře a jejích dvou kamarádech Libora a Marka. Zprvu se Sára dočká zklamání ze změny třídního učitele, ale postupně si zvyká a může si užívat spoustu zábavy i dobrodružství. Nejvýraznějším je pátrání po ztracené sově, která nese stejné jméno jako hlavní postava. Na konci knihy se dovídáme, že se Sára příští rok do školy nevrátí, protože jede s rodiči do Austrálie. Její kamarádi ji obdarují hliněnou sovou, aby na ně vzpomínala a těšila se, až se další rok opět shledají.

Dílo je určeno malým čtenářům, je psáno velkými písmeny a text je členěn do kratších odstavců. Příjemným oživením je vložení ukázky psacího písma dětí. Kniha je rozdělena do třinácti číslovaných kapitol, které ve svém názvu prozrazují hlavní bod dané části. Ilustrace čtenáře doprovází téměř na každé straně a se slovy tvoří ucelený komplex.

I v této knize je text rozdělen do řeči vypravěče a řeči postav. Přímá řeč postav je ni uvozovkami. Se změnou mluvčího je zařazena na nový řádek – pro snadnější orientaci dětských čtenářů.

4.5.2 Použité jazykové prostředky

A) Podle příslušnosti k útvarům národního jazyka

Vedle spisovného jazyka se v textu setkáváme s prvky obecné češtiny. Jedná se o prostředky lexikální bezpříznakové:

„*Kecáš*“, „*usadil ho Marek*“. „*Takový kaštaný nejsou*.“

³⁴ Ilustrace původně patřily k textu Václava Čtvrťka: *Lenka a dva kluci*. Vydal Albatros v roce 1978.

„Padáme odtud!“

„Honem! Musíme volat! Kde je to číslo? A kde mám mobil, hernajs,“ šacoval si Marek zuřivě kapsy.

Větší zastoupení mají slova s příznakem expresivity:

„Kam s tím pugétem?“ ozval se bručivý hlas.

„Ale houby větríček,“ odhodlal se Marek k přiznání. „To je Mates.“

„Já ho měla na krku. Na šňůrce. A je fuč.“

„To je fuk!“ mávl Marek rukou.

„Ona je do modrý blázen odjakživa,“ ucedil Marek přezíravě.

„Tak. A je to zase v čudu,“ zamumlal Marek našťvaně.

„Houby mlíko,“ odbyl ho Marek.

V textu najdeme i poněkud zastaralé citoslovce, které je součástí obecné češtiny a má expresivní příznak. V textu se vyskytuje vícekrát:

„Hernajs,“ vyjekl Marek.

Nalezneme i slovo s hanlivým příznakem:

„Nebu!“ plácl ji Patrik zlehka po rameni.

V této knize autorka použila i protetické –v:

„Orel? Já nejsem žádný Orel, děvenko. Jmenuju se Vorel. V jako vopice nebo vokurka.“

„Znáš ho, co říká: Mám voči jako vostříž, jako že se Vorel jmenuju,“ zkusil Marek napodobit školníkův bručivý hlas.

„Co to vlastně je ten vostříž?“ zeptala se Sára.

„Jinak se ta zatracená ztracená sova poplaší ještě víc a nikdo ji už nenajde. To by mě zajímalo, kdo to vokno tam nahoře vůbec votevřel,“ mumlal si vztekle pod vousy.

Nejčastěji se setkáváme s nahrazením koncovky –é koncovkou –ý:

„A ne abys zítra zase zaspala. Pamatuj, že si tě zkontroluju. Jasný?“

„Už chodím do druhý, abys věděla.“

„Úplně malý psi dítě.“

„To ne. Podruhý bysme už kolem školníka třeba neprošli.“

„Já v jednom filmu viděl, jak po sobě lidi házeli šlehačkový dorty! Ale těch bylo. Víc šlehačkových dortů jsem neviděl ani v cukrárně. No fakt,“ otočil se na Sáru.

„Já v tý bitvě budu dělat ošetřovatelku raněných. A z těch šípků uvařím čaj,“ dodala Sára a bylo rozhodnuto.

„To bylo lehký,“ mávl Marek rukou.

„Vážně? A co v ní je, v tý pokladničce?“ „Neřeknu. To je tajný.“

„No, když měla na půdě připravený svatební šaty...“ „To byly ty, co se v nich vdávala, když byla mladá. Ona je tam měla schovaný jen na památku.“

Následuje varianta obecněčeského –ej:

Přál si, aby pan Stránský dneska žádnou rybu nechytil, když je takovej.

„Já nejsem žádněj princ,“ zavrtěl se Marek nespokojeně.

„Taky do druhé cé? Ty jsi tu nověj?“

Nebo kombinace obojího:

„Asi proto, že pro zvířata nejsou postavený žádný školy, ty chytřej,“ usadil ho Marek.

V 7. pádu plurálu je použita koncovka –ma:

„A já svíčkovou s knedlíkama,“ prohlásil Marek.

B) Slova s expresivním příznakem

Slova s expresivními příznaky jsou nejvíce využívanými prostředky, podobně jako i v ostatních autorčiných dílech. Pomáhají přiblížit literární text každodenní realitě dětského čtenáře. Vyskytují se v řeči vypravěče:

Někdo to zase schytá.

„Pan Orel,“ Pípla holka a v prstech žmoulala šustivý papír, do kterého byla zabalená obrovská kytice.

Holky pištěly, kluci ječeli a Mates hlasitě knikal.

Mili i bez jeho pobídek letěla jako splašená.

Ale k popukání to zrovna nebylo.

„Bolí mě břicho,“ ozvalo se z postele bolestné zakňourání.

I v řeči postav:

"Tak upaluj," postrčil ji konečně směrem k šatnám.

"Ať zase nepřijdeš pozdě. Koukej sebou hodit!"

"Já ti dám!" hnal se za štěnetem.

"A tam ty dorty svištěly vzduchem jeden za druhým."

"Koukej mazat. A rychle."

"Kde je? Kam zase frnkla?" láteřil Libor.

"Jenže nám zase foukla," vzdychl Libor.

Často mají expresivní výrazy hanlivý příznak:

"Nebýt tvýho fintění, už jsem tu dávno byl," vztekal se Marek.

"Takovéhle příteličkování do školy nepatří." "

Sára vytáhla z batohu Hedvábků a hned na sebe vybrebentila, že chce být maminkou.

Dalším čteným jevem jsou zdobněliny:

Minula dveře s nápisem 1.B a 1.A, až se jí před očima objevilo na cedulce: 2.C.

„Křučí, okusuje nábytek a dělá loužičky. A jmenuje se Mates.“

Jenže pak si zase každý chtěl Matese pohladit a podrbat za uchem. Někteří dokonce zatahat za ocásek.

„Klíček? Jaký klíček?“ zajímal se Libor. „No. Úplně maličký. Od pokladničky.“

Autorka použila i augmentiva:

Kudrnáč se také postavil tomu obrovitému psisku, aby zachránil Matese.

A také expresivní adjektiva a adverbia. Zde uvádíme pár příkladů:

Opravdické sovy.

Letěla tak nizoučko, až svými křídly tu a tam pohládila temeno dětské hlavy.

„No jak. Slyšel jsem vyděšený zaknání. Ale než jsem k Matesovi doběhl, abych ho zachránil, už u něj byl tady Kudrnáč a začal se s tím veleobřím psem prát. Tele bylo větší, ale Kudrnáč rychlejší. To byste koukali, jak šikovně před těma obrovskými zubama uhybal.“

Ve třídě seděla za stolem nějaká slečna v tričku a krátké džínové sukni a s vyčkávavým úsměvem si prohlížela Sárku skrytou za obřím pugétem.

C) Slova se slohovými příznaky

Ze slohově příznakových slov autorka nejčastěji užívá výrazů neutrálních, po nich následují slova s hovorovým příznakem:

„Ty bys radši do béčka?“

Kytka v první chvíli upoutala veškerou pozornost.

A teď si ho vzala nějaká cizí ženská.

Protože jestli je tu někdo nachytá, tak to důkladně schytaj.

Ta nová učitelka se jí totiž začala zamlouvat.

„Ale než si ho ten člověk stačil olízt, tak dostal dalším dortem. Úplná paráda!“

„To bych měl fakt vztek. Už jsem si ze sklepa vynesl sáně. Půjdeme po škole na kopec?“

Ale do odpoledne ji to trucování přešlo.

„Kudrnáci, sed' a nehýbej se. Ať trefíme podobu.“

„Hele, Marku, já už musím. Neva?“

„Jo, holka já když jsem byl kluk, tak jsem taky občas chodil za školu. Někdo holt chodí a někdo lítá. A někdo jede. Už musím.“

„Uvařím pár chlebů se salámem, jo?“ nabídl se.

Některé z nich mají expresivní zabarvení:

„Takový prastarý harampádí. K čemu nám to bude?“

„Nemel,“ okřikl ho Marek.

„No nazdar,“ vydechla Sára.

A při pracovním vyučování slupl Šimonovi psí hlavu vymodelovanou z plastelíny.

Mrkla na budík na nočním stolku.

„Bezva podkolenky,“ uchichtla se Nikola do dlaně.

Najdeme také tvarové varianty hovorového jazyka:

„Říkám, že se jmenuju Sára. A ty?“

„Třeba hraje fotbal,“ poznamenal Patrik a pomyslel si: To by nebylo marný.

Potřebujem někoho do útoku.

„Ale zkusit to můžem. Tak to malé kňučidlo z té tašky vyndej.“
„To by žádnej pes ani kočka nikdy neudělali. Přece po sobě nebudou házet něčím, co úplně zbožňujou. Radši by to slupli, než aby tím házeli po nepříteli.“
„Po škole tam zajdem. Marek vezme Matesa a on ti ten klíček vyčmucha.“
„Tak lezem na střechu!“ zavelel Marek.

Dalším prvkem hovorové vrstvy jsou slova univerbizovaná. Sem bychom mohli zařadit:

A už tahal z kapsy mobil.

V textu je zastoupena také vrstva slov knižních. Mají za úkol působit nadneseně. Vyskytuje se hlavně v řeči vypravěče:

*Seděla v lavici jako socha a přemýšlela, co si počne.
Všichni strnuli. Ale jen na chvíli. V zápětí se ozval bouřlivý ryk.
Jenže sovu Sáru zpátky nevrátilo ani láteření školníka Vorla, ani lamentování učitelky Borecké, ani vábení nešťastné dívky v kožené vestě.*

S expresivním příznakem se pak objevuje i v řeči postav:

„Jednou jsem zapomněl bačkory a chtěl jsem do třídy projít v teniskách. Plížil jsem se úplně potichu. A stejně mě Vorel chytil do spárů.“

V textu nalezneme i terminologická sousloví:

*„Myslíte, že volá záchranáře nebo Linku bezpečí?“ rozumoval Libor polohlasem.
„To je sovice sněžná,“ zašeptal Marek uchváceně.*

D) Slova podle časových příznaků

S vrstvou slov archaických se v textu téměř nesetkáme. Výjimku tvoří pouze slovo *hernajs*, které je poněkud zastaralé.

Z autorských slov uveďme:

*„Ale zkusit to můžem. Tak to malé kňučidlo z té tašky vyndej.“
„Já jsem vzala Hedvábku,“ pochlubila se Sára klukům už na ulici.*

4.5.3 Shrnutí

V příbězích Sáry se opět nejčastěji setkáváme se spisovným jazykem. Jeho doplnění výrazy obecné češtiny je však poměrně zásadní. Častěji se jedná o slova s expresivním příznakem. V textu nalezneme oproti jiným hodnoceným knihám velké množství slov s protetickým *v-*, které souvisejí vždy nějakým způsobem s postavou školníka. Dále se zde mnohdy vyskytuje koncovka *-ý* na místě koncovky *-é*.

K oživení dochází i hojně se vyskytujícími výrazy expresivními. Zastoupeny tu jsou zdobněliny, slova zveličelá i expresivní adjektiva a adverbia.

Po neutrálních výrazech se ze slov se slohovým příznakem nejvíce objevují slova hovorová. V textu jsou zastoupeny i výrazy knižní a odborné termíny. Ty jsou tvořeny souslovím.

Archaické výrazy se v textu téměř nevyskytují. Autorská slova najdeme spíše výjimečně.

4.6 Eliáš a liška

4.6.1 Obecná charakteristika

Eliáš a liška je poslední ze čtveřice knížek³⁵, které byly vytvořeny na základě původních a již dříve použitých ilustrací Heleny Zmatlíkové. Tentokrát se poprvé objevily nejprve v knize Borise Aprilova *Lišákova dobrodružství*, které vydalo nakladatelství Albatros roku 1981.

„*Otevřete knihu zábavných nesmyslů a pojďte se společně divit.*“³⁶ Těmito slovy láká na svých stránkách autorka k přečtení velice zajímavé knížky. Mezi nesmysly můžeme zařadit třeba to, že nebe prší lišky a ještě k tomu s fialovými deštníky. A tak se vcelku obyčejné příběhy dvou chlapců, Huga a Kvida stanou nevšedními. Pomoci jim k tomu má kouzelník Eliáš a mluvící zvířata – liška, krtek, osel a další.

³⁵ V rozboru vynechána kniha *Rozpustilá ozvěna* z roku 2006.

³⁶ Ivona Březinová. *Eliáš a liška*. [online]. [citováno 26. listopadu 2012]. Dostupný z [www: <http://www.ivonabrezinova.cz/start.htm >](http://www.ivonabrezinova.cz/start.htm)

Text knihy není členěný do kapitol. Jisté dělení zajišťují vtipné komentáře žáby Sabiny, které jsou odlišeny typem a barvou písma. Dále se v textu objevují říkanky a kouzelné formule. Text dělíme na převažující řeč postav, která je v přímé řeči a řeč vypravěče.

4.6.2 Použité jazykové prostředky

A) Podle příslušnosti k útvarům národního jazyka

V textu převládá jazyk spisovný, který je místy doplněn výrazy obecné češtiny. Převážně jsou součástí řeči postav nebo komentářů žáby Sabiny. Uvedme několik příkladů:

Nebo někdo, komu to sekne. Jako, že mu to sluší.

„Mrkáte na sebe, abyste se proti mně tajně domluvili. Ale mě neoblafnete.“

„... V krtčí noře, všechno zvoře, o tom ani mik. Chtěl jsem říct muk! Ale to je fuk.“

„Já se picnu,“ chechtal se Kvido.

A ještě mají všechny deštník, potvory.

„Jo, není v něm ani liščí chloupek,“ rozčilovala se zrzka.

„Kvido tvrdí, že jo, ale já říkám, že nejste.“

"Houbelec, do krmelce, netopýři kotrmelce!"

U žabí báby, já padnu! Tak Otýlie si bere krtka Čestmíra! To je teda drb!

Z typických prvků obecné češtiny se setkáváme s koncovkou –ý místo –é:

Leda ti dva lidský kluci, Hugo a Kvido, ti by mohli.

Ale že by se do něj vešlo takový množství deštníků, co tu občas naprší, tak to teda nevešlo.

„A jsou za tím tři vykřičníky. Tři! Páni, to je věc! Uvnitř bude něco fakt nebezpečnýho!“

Nebo také s variantou obecněčeského –ej:

A tlustá Otýlie.to až řeknu žábám, tak se z toho snad potopěj!

„Cizinci nepršej. Jenom lišky.“

B) Slova s expresivním příznakem

Výrazů s příznakem expresivity nalezneme i v tomto díle velké množství. Opět jsou umístěny převážně v promluvách postav nebo žabí komentátorky:

A jaký kufr to vleče.

U žabí báby, to jsou ale třeštidla!

„Komu říkáte rezatá chlupatá,“ nafoukla se liška uraženě.

Něco se tu semele dřív, než řeknu žbluňk.

„Přesně. Neukázal,“ přisadil si Kvido.

„Proč tak letíš?“ funěl kouzelník Eliáš lišce v patách.

„...Jednou se mi rozkráplo za krk a já pak musel se svým fialovým frakem do čistírny!“

„Nekňučte, za chvíli jsme na místě,“ okřikla ho.

„Nějak vám to nejde,“ ušklibovala se liška.

„A sakraporte, griliáš, co v tom hnízdě zas děláš? Ještě malou chvíličku, hřej skořápku vajíčku,“ domlouval kouzelník tiše své ježaté kštici, která kvůli hnízdicím ptákům už několik týdnů nepoznala hřeben.

„Ano?“ zarazil se sudí. „A načpak?“

Zdrobnělé výrazy s kladným příznakem označující malé předměty se zde také vyskytují:

Liška sebou bleskurychle praštila o zem, oči si zakryla tlapkami a uši omotala ocasem.

„Jmenuji se Čestmír a čest je mi nade vše, hochu,“ ozvalo se z hlubin trávníku a do dřevěného křesílka k zaoblenému stolu se vyhrabal sudí.

„Máte pěkný fráček, pane, podívejte, co se stane, když udělám čáry fik, bude z vás hned kominík!“

Kouzelník Eliáš si klekl ke kupičce hlíny, v které krtek zmizel a houkl dolů hromovým hlasem.

„Nezkusíme ten kufr otevřít? Třeba jen trochu. Jen na maličkou škvírečku.“

V textu najdeme zdobněliny i se záporným příznakem:

„Moc se nevytahujte, ty vaše kouzelnické řečičky vás stejně nezachrání. A to pochechtávání vám taky nepomůže!“

Také názvy nositelů s nápadným znakem:

Ale, mezi námi, taky by mě strašně zajímalo, co ten fialový dlohán v tom svém kufru má.

Výjimku netvoří ani expresivní adjektiva:

U žabí báby, proč to zapírat, že jsem ukrutánsky zvědavá.

"Určitě má hrozitánskou žízeň, musíme mu hned dát napít. Hugo, pomůžeš mi?"

V textu se objevují i výrazy hanlivé a zhrubělé:

"Už mě zase lekáš, tichošlápoto jedna," trhl sebou Hugo.

"Blbost", mávl Hugo rukou.

C) Slova se slohovými příznaky

Z této vrstvy slov se nejčastěji setkáme s hovorovými výrazy. Jsou buď bezpříznakové:

Liška pokývala ocasem a našpicovala uši.

"Však se také říká chytrý jako opice," smál se Silvestr, div mu nepraskly kšandy.

Bezva! zachichotala se liška. „Mám bod!“

„To není možný, ještě před chvílí tam stál,“ dušoval se Hugo.

Prosím? zadíval se Eliáš přísně na lišku, protože byl v tomto kraji poprvé a myslel si, že si z něj jen tak utahuje, aby ho naštvala.

Nebo mají příznak expresivity:

„Plácáš nesmysly!“ nelíbilo se to Hugovi.

„Prosím?“ zadíval se Eliáš přísně na lišku, protože byl v tomto kraji poprvé a myslel si, že si z něj jen tak utahuje, aby ho naštvala.

„Jen žádné podfuky, víš, že jsem kouzelník, čáry máry fik.“

„Myslíš tu kupu deštníků, co plavnou na hladině?“ prohodil Kvido nevzrušeně a špičkou nohy nakopl mokrý drn.

Občas takhle po liščím dešti přijdou, posbírají deštníky a ve městě je dají do sekáče.

Objevují se také tvarové i hláskové varianty hovorového jazyka:

„To jsem se lek. Nemůžeš trochu dupat, když se k nám plížíš zezadu?“

Měl ve vlasech vrabce. Jak sundal klobouk, vrabec ulít, ale byl tam. Já ho viděl.

"To je jednoduché. Prostě ti nějaké hodinky vyčaruju a bude to," popošel Eliáš ke svému kufru.

Z knižních výrazů, s nimiž se v textu také setkáme, uveďme:

„... Ticho již, pojdte blíž, ukážu vám tu svou skryš!...“

U žabí báby, já toho opeřence taky viděla.

„V čem ta bláznivá soutěž spočívá?“ zeptal se konečně Eliáš zdrceně.

D) Slova podle časových příznaků

V textu nalezneme i výraz zastaralý, který je zároveň i knižním (slovutný), výraz poněkud zastaralý (šibalsky) a také historismus (klání):

"Chce mi tu snad někdo namluvit, že tahle rezatá chlupatá potvůrka je šikovnější než já? Já slovutný kouzelník Eliáš?"

Hugo s Kvidem se na sebe překvapeně podívali a liška šibalsky zamrkala na Eliáše.

„Tak se tu všichni sešli k poslednímu klání,“ pronesl Hugo důležitě, když si konečně promnul oči.

Ivona Březinova použila i slova autorská:

„Veríkoka fidli basta, kartáček a zubní pasta!“

Budík skřehoták jsem si dala na sedm, abych nezaspala, a oni nikde.

Dupe jako kuň a haleká jako potok Bublák.

4.6.3 Shrnutí

Kniha Eliáš a liška je psána většinou spisovným jazykem. Obecná čeština se v textu objevuje pouze místy. Setkáme se s ní v řeči postav a žabí komentátorky. Z typických jevů obecné češtiny se setkáme s koncovkou –ý na místě spisovné koncovky –é.

Expresivních výrazů se v knize objevuje velké množství. Zdrobnělé výrazy mají převážně kladný příznak, ale najdeme i slova s příznakem záporným. Dalším prostředkem, který se v textu vyskytuje, jsou expresivní adjektiva.

Hovorové výrazy užívané v tomto díle jsou bezpříznakové i s příznakem expresivity. Výjimkou nejsou ani výrazy knižní.

Z archaických výrazů můžeme uvést příklad slova zastaralého (slovutný) a poněkud zastaralého (šibalsky). V textu nalezneme také historismus (klání). V menší míře jsou zde zastoupena i slova autorská.

4.7 Věra, Nika a sedm babiček

4.7.1 Obecná charakteristika

Dílo určené čtenářkám do deseti let se v roce 2004 dočkalo již třetího vydání, tentokrát v nakladatelství Egmont. První dvě vydání z let 1996 a 1997 pochází z nakladatelství Petra. Druhé vydání bylo rozšířeno a třetí doplněno o ilustrace Marie Tiché.

Kniha vypráví příběh dvou spolužaček a kamarádek ze třetí třídy, Veroniky a Věry, které se rozhodnou dát dohromady své osamělé rodiče. René Ditmar o knize říká: „*S patřičným sebevědomím vstoupila na tenký led námětu, který se už v naší literatuře nejdnou objevil (Drijverová, Doskočilová, Klíma), aby se s ním vyrovnala s patřičnou dávkou chytrých nápadů, výborných dialogů a humoru nejen pro děti, a tak čelila obvinění z „opisování“.*³⁷ Autorka klade velký důraz na rodinu jako soudržný celek a s vtipem se pokusila na těchto stránkách vyřešit jeden z problémů současné doby. Přestože je téměř od počátku jasné, jak

³⁷ DITMAR, René. Hrst původních novinek pro děvčata. In: *Zlatý máj* 1997, roč. 41, č. 1, s. 30.

příběh skončí, jedná se o poutavé čtení, které dokáže vtáhnout do děje především svojí živostí a jazykem. „...děj, spád, hravost českého jazyka, potřebný dílek dnešní morality, odpovědi na dnešní otázky dětí a cit pro jejich současné problémy - to vše staví právě tuto chytrou knížku do první dráhy.“³⁸

Dívčí román je členěn do 27 drobných kapitol, jejichž název napovídá, s čím se seznámíme na následujících řádcích (*Pusa sněhovou koulí, Jahoda na vrcholku zmrzliny, Mámu člověk nevdává každý den*). V textu rozlišujeme převládající řeč postav od řeči vypravěče, který zastává převážně objasňovací funkci.

4.7.2 Použité jazykové prostředky

A) Podle příslušnosti k útvarům národního jazyka

I v této knize Ivona Březinová využívá nejvíce neutrální spisovný jazyk. Ve velké míře se tu však objevují výrazy obecné češtiny, které náleží převážně řeči postav. Nalezneme je však i v řeči vypravěče.

„*Jé, podívej, támhle postavili Noska,*“ *vypískla Nika a táhla Věru k sněhulákovi v brýlích a s kulichem s obrovskou chundelatou bambulí na hlavě.*

„*Tak tady máš jehlice a vlnu a štrikuj,*“ *řekla doma Veronice maminka a položila před ni pytlík pestrobarevných klubiček.*

„*Máš to nějak zacuchaný.*“

Některé obecně české výrazy mají příznak expresivity:

Maminka Černá pozvala tatínka Havrána do obýváku a poslala Niku naplnit dvě vázičky vodou, protože tatínek Havránek přinesl mamince Černé pugét narcisů a Nice malou kytičku fialek.

„*Mám teď trochu fofr, Věrunko, ...*“

„*Já ti ji přivedu domů, stejně mám času fúry a ty nevíš kam dřív skočit.*“

„*... No to je teda fór.*“

A tu si teprve paní učitelka všimla Filipovy zmazané lavice a šedomodrých cákanců na zádech světle žluté Věřčiny blůzičky.

³⁸ KLOKOČNÍKOVÁ Jana, Zn.:Dívčí román. In: *Nové knihy*. 1996, roč. 36, č. 44, s. 4.

"Neboj. A hlavně to nezvorej."

Najdeme tu i zdobněliny:

Ale babičky nechťely maminku vydat, a tak ji tatínek musel vykoupit štamprličkami vaječného koňaku.

Zpod saka mu vykukovaly zelené kšandy a zpod brejliček usměvavé oči.

Poměrně často se v knize vyskytují varianty obecně českého –ej v koncovkách slov. Objevují se výhradně v řeči postav:

"Ten fousatej? Ten se mi nelíbí."

"Hele, Niki, kdo je takovej ten vysokej hubenej pán s černým knírkem, co bydlí u vás v domě?" zeptala se Věra.

"No ten tvůj novej přece," řekla babička klidně.

„Hlavně aby byl hodnej."

"Ale stejně se mi tím tvým copem docela dobře malovalo. Je takovej... hezkej," dodal potichu.

"Do cirkusu už ne. Zase až přijede jinej," namítla Věra.

"Hm. A víš, co řekla moje máma? Radši se podrž. Řekla, že vás s tátou někdy pozveme na oběd, když prej tvůj táta neumí moc vařit. To je, co?"

"...no tam, co bydlej klokani. V Austrálii," vzpomněla si konečně Věra

"No to já vím. Můj táta přece taky není Rumburak převlečenej za havrana. Ale Havránek. No není to náhoda?"

Stejně tak i v kmeni slov:

"Niki, vylez za mnou a budem hrát na oblejzanou jako Pipi dlouhá punčocha."

"Tak pozor, aby si vás tam nenechali místo cvičenejch opic, když už vás na tý gymnastice učí prolejzat obručí a chytat míče."

"To by tu nějakej princ musel bejt," vyjela Věra naštvaně.

Ivona Březinová užívá v řeči postav v koncovkách –ý na místo –é:

"Ale kam by utíkaly, vždyť jsou navlečený tady na tý niti. ..."

"Mami, mám si vzít ty bleděmodrý šaty s kraječkama nebo ty červený s páskem?" volala Nika do koupelny na maminku přes hučící fén.

"Co by? Dobrý," řekla Nika.

"No že jo, to je jasný, ne?"

"A jaký to bylo?" "No, studený. A mokrý. A měla jsem toho plnou pusu."

V textu nalezneme výjimečně i výrazy nářeční:

"A co by se nevdala, dyť je eště mladá." řekla na to babička Amálie rozšafně.

"No dýlku sukne přece."

A také slangové výrazy:

"Dostaneš kouli, uvidíš, šeptnul za ní Klukánek zlomyslně.

"Jdu domů. Niki, čau zítra," křikla na Veroniku a otočila se k nehybným i bojujícím sněhulákům zády.³⁹

B) Slova s expresivním příznakem

Vrstva slov expresivních je v této knize zastoupena z velké části. Vyskytují se zde slova s hláskovou expresivitou:

"Dvakrát jsem doběhla až pod něj, ale jednou mi vyskočil z ruky a podruhé mi jen pořádně břinknul do palce. Pěkně mě bolí.

Věra a Nika, když to uslyšely, vypískly radostí a pelášily napřed jako malí splašení osličci.

"Hurá," zaburácela třída, ale paní učitelka se už zlobila

"Jasně, že to jsou děvčátka," durdila se stará babička Amálie, která už zase špatně slyšela.

I další:

"Tak kde vězíš?" ozvalo se netrpělivě z kuchyně.

"To nevadí. Mě bude stačit ta štětka, co máš na hlavě," křikl Klukánek a prudce Věru zatahal za koneček vyčesaného copu.

Maminka černá se smála, že ona si to také určitě hned všechno nezapamatuje, ale když to uslyšely Věra s Nikou, divily se, cože je na tom divného, prostě tři babičky a tři babičky je dohromady šest babiček, to je tak úkol pro prvňáky, a mít tolik babiček, to je přeci moc fajn.

³⁹ Podle Slovníku spisovného jazyka českého.

Troubení tolika aut vytáhlo školníka Vondru z teplé kukaně a Vosáhlík pak od něj dostal pěkně za ucho.

V běhu zakopla o něčí aktovku -ve sněhu nebyla vůbec vidět-a báb, rozplácla se kousek od Filipa.

"Proč se tak šťouráš v tom jídle? To ti to zase nechutná?" zeptal se při večeři mrzutě tatínek Věry.

A teď mu najednou jedna taková všetečná hopká po obýváku.

"No to určitě," načepýřila se Věra.

"Pojď sem, ty rozumbrado," přitáhla si maminka Černá Niku na klín.

Slova kladně zabarvená jsou zde zastoupena v menší míře než v tvorbě pro děti mladší. Často jsou kumulovány v rámci jedné věty.

Až když se loučili, zeptala se paní Černá tak tichounce, že jí skoro nebylo slyšet.

"Namaluj, děvečko, namaluj" pohladila ji babička Amálie po vlasech.

V knihovničce vyhledala knížku pohádek a po chvílce listování začala číst.

V cukrárně postavila před každého z nich paní v maličkaté bílé zástěrce pohár s červenou jahodou uprostřed nejvyššího kopečku zmrzliny.

"...nesu ti od nás z jídelny bramboráčky."

Záporný citový příznak se objevuje převážně jako hodnocení postav:

"Poleno? Já ti dám, hluchá jak poleno! Takhle se mnou, Božo, mluvit nebudeš."

"Prosim tě, nevsímej si ho, blbečka," šťouchla do ní Věra naštvaně.

"Po naší mámě? Ten? Takovej bručoun? Dřív jsem se ho bála. Kouká jak kakabus. Ale po mámě?" vrtěla Nika nevěřičně hlavou.

"Žalovníček žaluje, pod nosem si maluje," křičel Filip Klukánek a tahal Madlu za vlasy.

"Nepodkládej si bradu rukou. Sediš tu jak v putyce u piva."

Hlavně Věra a Nika okamžitě zapomněly na své pletichaření a sledovali vše, co se dělo v manéži, se zatajeným dechem.

C) Slova se slohovými příznaky

Vrstva hovorových výrazů se objevuje i v této knize. Nalezneme je v řeči vypravěče s neutrálním příznakem:

Vosáhlik z áčka ráno přijel do školy dokonce na lyžích.

A také mezi hovorovými slovy s expresivním příznakem:

Ven vyšly holky ve svorném lamentování na výpočet dráhy auta pohybujícího se čtyřicet pět minut rychlostí 80 km za hodinu.

Někteří sněhuláci měli na hlavách kelímky od jogurtů, nosy ze špiček rohlíků, uši z chlebových kůrek a v ústech brčková cigára.

"Věro, pomoz mi!" křičela Nika na Věru, štrachající se pracně podél skluzavky zpátky ke sněhulákům u školních vrat.

Věře bylo do breku.

...a proštrachávala pro změnu šuplik s kašmírovými šátky.

Štěpán se tiše vypařil.

Ve větším zastoupení nalezneme v promluvách postav hovorové výrazy s neutrálním příznakem:

" ... A pekla jsem ti štrůdl."

"Hm. Mám taky takovou fotku. ..."

"No, když mě to chcete mermomocí zkusit naučit," pokrčila rameny babička Růže, která tu dnes byla místo Áži.

"No prima," poskočila si Věra.

"Ale jinak umí úplně všechno, fakt" dodala rychle.

"No v šatech. Silonky, lodičky a tak."

"No dobře, třeba do cirkusu. Ale teď mě nech, musím pracovat. A zameť kuchyň, než půjdeš spát."

"Tak zítra hned po vyučování jdeme k zubaři."

Objevují se však i slova hovorová s příznakem expresivity:

"No, ušily jste na nás s Věrou pěknou boudu."

"Nechte už toho brebentění, jde se domů. Psát úkoly."

V jedné větě se objevují výrazy bez expresivních příznaků (fakticky, koukat) společně s příznakovým (senza) :

"Fakticky? No to je teda senza. Ten bude koukat, až mu to odpoledne řeknu."

Často nalezneme tvarové varianty hovorového jazyka, především v řeči postav:

"Tak jak to provedem?"

"Podívej, bude tam zima, ještě před týdnem všude ležel sníh. Možná se budem brodit v bahně."

"Tak pojď honem, ať nepřijdem pozdě."

"Nebo se zajatci taky zavíraj do hladomorny."

„...ale na konci týdne s tím bude konec, slibuju...“

„No znaj se ti dva už?“

„A teď si zahrajem Člověče, nezlob se, chceš?“ řekl táta Havránek plnou pusou.

"No, ty hned roztajou, ne?"

"Určitě. Vždyť si pořád volaj. A taky se scházej."

V pásmu vypravěče se setkáme i s výrazy knižními:

..když viděly všechny ty horečné zmatky kolem, dostaly strach...

...ale bylo na něm vidět, jak je na to patříčně hrdý.

Paprsky slunce proudily oknem do místnosti a rozptýlené světlo halilo u okna sedící babičky do zvláštních chvějících a jakoby rozmazaných závojų.

D) Slova podle časových příznaků

V textu nalezneme v menší míře i výrazy zastaralé

"Jo tak to bude maminka Černá, to je v pořádku,"řekla Věra překvapeným babičkám a znovu se pustila do čtení o tom, jak ševci vedli vojnu pro červenou sukni.

"... To musí být elent!"

Objevují se tu výrazy, které můžeme označit za slova autorská:

"Napišem o tom pohádku. Pohádku o vilách Týdeňkách."

„Pondělina... Úterka..Stře..Stře..“ „Středěnka," napověděla jí Nika.

4.7.3 Shrnutí

V knize *Věra, Nika a sedm babiček* převažuje neutrální spisovný jazyk, který je do značné míry doplněn výrazy obecné češtiny. Nevyskytuje se zde argot, slangové výrazy jsou zde spíše ojedinělé.

Vedle spisovného jazyka autorka hojně využívá jazyka hovorového, z nichž některé mají příznak expresivity, a to jak v promluvách postav, tak vypravěče.

Na okraji se setkáváme s výrazy zastaralými a autorskými slovy. Nejčastěji se v textu objevuje vrstva slov expresivních, díky nimž je text oživen a zpřístupněn více mladším čtenářům. Objevují se zde slova s kladným i záporným citovým příznakem.

4.8 Panenka z ebenového dřeva

4.8.1 Obecná charakteristika

Poslední kniha, která byla analýze podrobena, se dočkala již druhého vydání. Poprvé *Panenku z ebenového dřeva* vydalo nakladatelství Petra již v roce 1997. Nového vydání se ujalo nakladatelství Egmont v roce 2004. Tentokrát byla kniha doplněna zdařilými černobílými ilustracemi Zdeňky Krejčové.

Hrdinkou příběhu je desetiletá Regina, která na rok opouští Českou republiku a společně s rodiči odlétá do Afriky, kde její otec bude pracovat jako lékař. Kromě nového, neznámého a zcela odlišného prostředí si bude muset umět poradit i s jazykovou bariérou. Dívka se brzy seznámí s dalšími dětmi a vzniknou nová přátelství. Na první pohled by se mohlo zdát, že se v této knize nesetkáme s didaktickou složkou. Nenásilným způsobem však autorka upozorňuje i na jiné překážky než jazykové. Naděžda Sieglová se k tomuto vyjadřuje: „...*a přesto její knížka poučí: o jedné z podob tolerance, již představuje kamarádství dětí různých ras; o bariérách jež vytvářejí kulturní a sociální rozdíly; o naději, kterou nabízí mladé přátelství.*“⁴⁰

⁴⁰ SIEGLOVÁ, Naděžda. Dětský svět nepotřebuje hranice. In: *Ladění*. 1998, roč. 3, č. 1, s. 11.

Oproti knize *Věra, nika a sedm babiček*, jež je určena stejně starým čtenářům, se v „Panence“ setkáváme s několika dílčími příběhy hrdinky. Ty zaujmou především neobvyklým prostředím. „Autorka střídá jeden příběh za druhým a zdá se, že jí jde tentokrát více o to ukázat čtenářům prostředí rovníkové krajiny, kde nejen mluví a žije jinak, ale kde i město a jeho okolí jsou patřičně exotické.“⁴¹ Kniha je hodnocena poměrně kladně z hlediska socializace hrdinky, z exotičnosti námětu, ovšem jedna z recenzí poměrně oprávněně naráží na nepříliš realistické zobrazení prostředí: „*Jiná věc je, zda se Březinová nemohla snad o trochu více dotknout nepříliš uhlazené reality v této zemi. Tu a tam sice takový náznak najdeme (například při líčení likvidace nebezpečného viru), ale celkově v knížce převažuje až příliš růžová pohoda. Dětský čtenář pak může podlehnout představě, že Afrika se skládá z výstavných měst s exotickým okolím a milých Afričanů.*“⁴² Pokud by však u čtenářů neměla úspěch, jistě by se nedočkala nového vydání.

Text je členěn do osmnácti číslovaných a pojmenovaných kapitol, které jen decentně napovídají, co Regina opět zažije. Pásmo řeči vypravěče je ve velké míře doplněno přímou řečí postav, jež je znázorněna uvozovkami. Oživením textu jsou pak výrazy z jiných světových jazyků, se kterými se hrdinka na své výpravě setkává.

4.8.2 Použité jazykové prostředky

A) Podle příslušnosti k útvarům národního jazyka

I v této knize se autorka nejvíce opírá o širokou základnu spisovného českého jazyka. Vyskytují se zde ale také výrazy obecněčeské:

Ale za další dvě hodiny už fičeli v napulírovaném peugeotu přecpaném jejich jedenácti zavazadly všech rozměrů,...

Olivier byl na nějakém kurzu, ale Nathalie na ni jukala pootevřenými dveřmi a po hodině, než pro Regimu přijela maminka, si mohly chvíli povídat.

⁴¹ DITMAR, René. 2 x čtení pro desetileté. In: *Nové knihy*. 1998. Roč.38, č.8, s.11.

⁴² DITMAR, René. 2 x čtení pro desetileté. In: *Nové knihy*. 1998. Roč.38, č.8, s.11.

Ale taky tam byl Španěl a Brazilec, jedna holka z Portugalska, potom Italka, Řekyně a jedna hrozně nafučená Finka.

„To jsem si nemyslela, že Sabrieovi budou tu tvou výuku francouzštiny brát až tak moc z gruntu.“

„Pokud nechceme chytit tuberu, střevní cizopasníky nebo bůhví co ještě horšího, musíme pokud možno všechno, co koupíme na trhu, důkladně omývat.“

„No ahoj, tady Zdeněk. Hele, Janko, nevím, jak dneska přijdu domu, máme tu strašnej fofr.“

Nejčastěji se jedná o výrazy s variantou obecněčeského –ej. Vyskytují se v převážně v řeči postav, ale nalezneme je i v pásmu řeči vypravěče:

To jméno se Regině líbilo, ale jinak jí ten kluk připadal praštěnej.

„Položila jsem ji na ten velkej hnědej kufř, jak jste ho skoro nemohli unést. Nebo na ten černej se zipem, nebo.. Ale kufř to určitě byl!“ vykřikovala babička rozčileně.

„A netrápěj se v těch klecích, Režín?“ zajímalo trochu poděšenou Nathalii.

„No, kvítko nevím,“ zamyslela se Regina, „ale pěknej docela je.“

„No hlavně, aby byl slušnej,“ řekl táta a netrpělivě si povoloval kravatu.

„Jenže oni se zase vrátěj, víš?“

„Ono ve skutečnosti to je jinak než v těch filmech, víš? Ty se točej často celý roky a pak z toho udělaj půlhodinovej sestřih toho nejzajímavějšího.“

Dalším častým jevem je užití –ý (v psaném textu, vyslovováno[í]) místo –é v koncovkách slov:

„Nebýt toho hada tenkrát v tý koupelně, švábů v kuchyni a škorpióna v borovicovým lesíku, tak si budu myslet, že v Africe žádný zvířata nejsou.“

„Táta tu dělá sekretáře jedný dřevařský společnosti.“

„To se ani nedivím, že takový slovo není ve slovníku.“

„A ještě do takový divočiny! To není pro desetiletý dítě.“

„Tak co,“ všiml si jejího pohledu. „Dobrý?“

V promluvách postav se tyto jevy často vyskytují v rámci jedné výpovědi společně:

„Rodiče berou školu vždycky nějak moc vážně. Není to divný? Vždyť už sami do školy nechoděj.“

„Jo, gumovýho, bude jak živej.“ neodpustila si ještě Regina a znovu se potopila až k pestrobarevné mozaice na dně.

„Představ si, mami,“ vyhrkla Regina pohoršeně, „holka z Paříže a ona neví, kde je Praha! Prý jestli to je v Evropě? No je to vůbec možný? Co se v tý škole učej?“

V 7. pádě plurálu je místy použita obecně česká koncovka –ma:

„...Jen paní s načesanýma hlavama a páni v oblecích s uškrcenou kravatou. A děti s sebou možná ani žádný nemaj. ...“

Setkáme se také s protetickým v-. V druhém případě se jedná o výraz zhrubělý:

„Jo. A von tam vleze znova. Nebo přileze jinej. Ne.“

„Ty neumět mluvit a já pak nemít od koho opisovat, tak vodpal!“

Vzhledem k tomu, že hrdinka je šolačka, není překvapením, že zde najdeme také studentský slang:

„No, z tělocviku, hudebky a výtvarky tě klasifikovat nebudou,“ přemýšlela máma nahlas. „Takže zbývá matika, český jazyk a literatura, angličtina a vlastivěda s přírodovědou.“

B) Slova s expresivními příznaky

Nejčastěji využívaným prostředkem oživení textu jsou výrazy s expresivním příznakem. Převážně se objevují v pásmu řeči postav:

„Z Prahy do Paříže to bylo jen takové zahřívací kolo, ale teď poletíme bez mezipřistání skoro osm hodin. A poletíme airbusem, to není taková třasořítka jako ATR.“

„Aby to nebyla ta zhltmutá zmrzlina.“

„Co je?“ vyjevil se táta. „Že tak vyvádíš.“

„... To bude z tý zpropadený zmrzliny na letišti. Že já jí to kupoval!...“
„Co si to tady, vy dva spiklenci, šuškáte?“ jukla máma do pokoje.
„Koukám, že se cpeš banánama a za chvíli bude večere. No, ale hlavně že už je ti líp.“
„Mazej ven, slyším pod oknem Gonzalesovic děti, ale zítra, zítra ti to začne, holčičko,“ volala ještě máma za rychle mizící Reginou.
„A vydrbej pořádně ty citrony. V mýdlové vodě.“
„Tak,“ řekl spokojeně, „a je po ptákách. Vlastně po broucích.“
„Nemám. Jen žízeň jako trám.“
„Málo hrčíš, mami. Žádný bonžúr, ale bonžúrrch, ne mersi, ale merrchsi.“
„Takhle jsme se vyvalovali loni na tý pasece pod Sněžkou, pamatuješ? Gimu už tak bolely nohy, že odmítla jít dál.“
„No, zatím se neplaš, ale vypadá to na epidemii nějaký horečnatý nemoci. Nic víc zatím nevíme.“
„No tak už se, táto, vymáčkni,“ dorážela Regina netrpělivě.

Výjimkou však nejsou ani v řeči vypravěče:

Po chvíli už letadlo drncalo po přistávací ploše a za kulatými okýnky se mihaly rozmazané stíny palem a divokých banánovníků.

Po chvíli se vynořila taška s prádlem a o kousek dál Reginina školní aktovka k prasknutí naditá učením.

Regina bulila na okraji pásu.

Zvedla hlavu, aby se podívala odkud se vzal, a zahlédla jen dvojici opálených nohou prchajících do horního patra a tiché pochichtávání.

Vic říct si neuměli a to jim bylo právě strašně k smíchu. Řehtali se jak blázni, a bylo jim fajn.

„No to jim to tou lodí teda trvalo,“ řekla máma, ale Regina už křepčila po kuchyni a volala: „Hurá, budou knedlíky!“

„Já myslela, mami, že už končíme,“ fňukala Regina.

Utahuje si z ní, že špatně mluví, a přitom sám mluví prostě.

Tu musí Regina napsat a e-mailem poslat zase do Prahy paní učitelce, aby viděla, že se tu Regina nefláká.

Nathalie kňourala, že má žízeň, a Olivier s Reginou taky začali hrabat v svých vacích se svačinou, a tak se rozhodli, že se u nejbližšího velkého baobabu nasvačí.

Ze slov s citově pozitivním příznakem v textu najdeme hypokoristika:

„Tak Ginuško, hodně piš. A občas zavolej,“ prosila ji babička.

„Já vím, já vím, Zbyněčku. Ale stejně mám o vás strach.“

„Měla bys něco sníst, Gino.“

I slova se záporným příznakem se v textu vyskytují:

„Hm, jako pravá úča.“

A ten, z kterého to lezlo jak z chlupaté deky, dostal desítku a mohl být rád.

„Mami, prosím tě, ještě s tímhle začínej! Vždyť tu holku úplně zblbneš.“

Žertovný význam má v textu slovo *kvítko*:

„A ten *Ovier Sabrie* je asi pěkný kvítko.“

Text obsahuje i výrazy s lexikálně sémantickou expresivitou:

„Fuj, jak se v tom můžou tak válet,“ řekla Regina pohoršeně a pan Sabrie se rozesmál.

„Ble,“ udělala Regina.

Najdeme i výrazy zdobnělé. Jeden z výrazů je obsažen již v samotném názvu díla:

Panenka z ebenového dřeva

Nad jeho horní částí zvědavě vykukoval nezbedný chomáček něčích vlasů.

„Do února tu asi nevydržím. Myslím, že uschnu horkem na placičku jako ten vepřík z pohádky.“

Čtyřproudá silnice se dávno, dávno zúžila do tenké silničky, kde by se dvě proti sobě jedoucí auta nevyhmula.

C) Slova se slohovými příznaky

Z jazykových prostředků se slohovým příznakem se v textu nejčastěji objevují hovorové výrazy. Najdeme je v pásmu řeči postav i vypravěče:

Regina seděla na schodech na chodbě mezi dvěma byty a zmudněně koukala do jakéhosi obrázkového časopisu.

„Tak co, jak je, marode?“

Vedle něj klečel kluk s tropickou helmou na hlavě a o kousek dál seděla na bobku asi sedmiletá holčička s černými kudrnatými vlasy po pás.

Regina si umínila, že hned, jak se dnes vrátí domů, pošle babičce a dědovi aspoň esemesku.

„Chceme, aby ses s námi potápěl, je to príma.“

„No, tohle je přece mňamka,“ libovala si.

„Vypadá to, že se nám tu rozjíždí nějaký malér.“

Velká část z nich má expresivní příznak:

„Kam jsi, Janko, balila ty lejstra z kanceláře?“

„Aby ses nepotrhal smíchy, čerte.“

„Vždyť něco říkali, hlavně ten kluk pořád něco mlel.“

Chvíli si mlčky hrály, ale Nathalie to dlouho nevydržela a začala něco rychle brebentit.

Už jako malá šmejdila ráda s babičkou po holešovské tržnici u nich v Praze.

„Ale prosím tě. Tak jestli nechceš jíst, nejez, ale nic jinýho ti nedám. A nemysli si, že budeš za chvíli šmejdit po kuchyni.“

„Mami, mě už to vážně štve. Pořád se teď učíme přírodovědu Afriky, ve škole to slyším, tady to slyším, ale pořádnou Afriku jsem na vlastní oči ještě neviděla.“

V menší míře jsou v textu zastoupeny i výrazy knižní:

„No jo, ale taková dálka,“ lamentovala dál babička.

„Doufám, že svoji jedinou manželku taky nenecháš uschnout,“ zauštěla maminka a složeným časopisem horečně rozháněla těžký vzduch.

Regina se konečně uklidnila, ale krůpěje potu jí stékaly po zádech.

Strhla tu hrůzu z Reginina strachy sinalého krku.

Odborné termíny se v textu také nacházejí:

Táta mlčky vyndal fonendoskop, dva konce si zandal do uší a třetím zarejdl Regině pod kabátkem bavlněného pyžama.

A pracuje prý jako učitelka ve francouzské konzulární škole, kdežto pan Sabrie učí na černošském lyceu.

Nejlepší to ale bylo, když Olivier ukázal Regině svůj mikroskop a spousty preparátů, které si sám připravil a vložil mezi dvě sklička.

Střídali se u okuláru mikroskopu a připadal si, že jsou najednou v jiném světě.

„Je to většinou vzácné dřevo. Eben, mahagon, khaya, okumé, limba, iroko, africký týk,” vyjmenovávala maminka.

Přenáší ji svými vpichy nebezpečný komár s legračním jménem Anofeles.

Najdeme i původním pravopisem psané názvy exotických států a měst:

„Už jsme vám přece říkali, babičko,“ vložil se do toho táta, „že Brazzaville je moderní civilizované město. Dokonce hlavní město Konga.“

D) Slova podle časových příznaků

Archaismy se v textu téměř nevyskytují:

Silnice se změnila v rozvodněnou řeku a jejich auta v koráby bezmocně se kymácející na hladině.

Za autorské slovo lze považovat:

„Ale až pak. Teď stavíme blátuláka, víš?“

4.8.3 Shrnutí

I v tomto díle převládá neutrální spisovný jazyk. Vyskytují se zde však i výrazy obecněčeské, z nich největší zastoupení mají varianty *-ej* nebo koncovka *-ý* namísto *-é*. V textu nalezneme prvky studentského slangu.

Vrstva slov hovorových je v textu čtým prostředkem k ozvláštění situace. Hovorové výrazy mají z velké části příznak expresivity a vyskytují se jak v pásmu řeči postav, tak i vypravěče. Najdeme zde i slova knižní a v neposlední řadě také odborné termíny, které souvisejí s lokalizací daného tématu do neznámého prostředí.

Nejčastěji se v textu objevuje vrstva slov expresivních. Tu autorka používá jak v řeči postav tak i vypravěče. Objevují se zde slova s kladným i záporným citovým příznakem a také množství deminutiv.

Závěr

Cílem této práce bylo analyzování jazykových prostředků ve vybraných textech Ivony Březinové, které jsou určeny dětem.

Ivona Březinová ve svých knihách využívá zejména spisovnou formu českého jazyka. Ze zkoumaných textů má největší podíl spisovného jazyka kniha *Neotesánek*, která je určena úplně nejmenším dětem. Jedná se o naučnou publikaci a výrazy obecné češtiny se zde vyskytují pouze ojediněle. V ostatních textech se obecněčeské výrazy objevují čteněji. Nejvýrazněji jsou zastoupeny v knihách *Dárek pro Sáru a Věra, Nika a sedm babiček*. V ostatních případech autorka běžně užívá spíše tvaroslovných prostředků obecné češtiny. Často mají tyto výrazy příznak expresivity a jsou užity převážně v přímé řeči postav. Pouze v knize *Bramborová Bára* se objevují regionalismy. Slangové výrazy se objevují jen v dílech určených starším dětem *Věra, Nika a sedm babiček* a *Panenka z ebenového dřeva*. Argot nenajdeme vůbec.

Jak jsme předpokládali, knihy pro děti obsahují velké množství expresivních výrazů. Častější je výskyt slov s kladným citovým zabarvením. Najdeme je ve všech textech. Výjimečně pak slova se záporným příznakem. Tato slova přibližují text malým čtenářům, pomáhají utvářet přirozenost a poutavost příběhů.

Z jazykových prostředků se slohovým příznakem se v značné míře setkáme s vrstvou hovorových výrazů. Jde o lexikální, tvaroslovné i hláskové varianty těchto slov. Knihy Ivony Březinové obsahují také výrazy knižní, které text oživují, ozvláštňují a dodávají mu určitou nadnesenost. V některých knihách se setkáme také s odbornou terminologií. Nejvíce zastoupeny jsou v dílech *Lentilka pro dědu Edu*, kde se týkají lékařských termínů a *Panence z ebenového dřeva*. Zde jde převážně o oblast geografickou a biologickou.

Archaické výrazy jsou v dílech Ivony Březinové spíše výjimkou (*Eliáš a liška*). Zábavnou atmosféru některých textů navozují i slova autorská, s nimiž se můžeme setkat zvláště v knihách *Lentilka pro dědu Edu*, *Žofinka Ofinka* a v menší míře také v díle *Věra, Nika a sedm babiček*.

Ivona Březinová píše knihy pro děti se zájmem a radostí, což z textu vyzařuje. Jazykové prostředky volí s přihlédnutím k věku čtenářů a také k charakteristice postav a lokalizaci děje. Příběhy nejsou zdlouhavé a je na ně vždy nahlíženo dětskýma očima, ať se jedná o rošťárny či závažnější témata. Objevuje se v nich vtip, humor, nadhled, ale i velká dětská fantazie. Ve svých knihách vždy klade důraz na význam rodiny, přátelství a pochopení. Jsou knihy, které jsou příjemnou procházkou do dětského světa, ale také ty, jež potěší a zahřejí na duši nejednoho dospělého. Myslím si, že v tom je kouzlo úspěchu této autorky.

Použitá literatura

Primární literatura:

BŘEZINOVÁ, Ivona. *Bramborová Bára*. 1.vyd. Praha: Albatros, 2005. 80 s.

ISBN 80-00-01695-8.

BŘEZINOVÁ, Ivona. *Dárek pro Sáru*. 1.vyd. Praha: Artur, 2008. 80 s. ISBN 978-80-87128-10-7.

BŘEZINOVÁ, Ivona. *Eliáš a liška*. 1.vyd. Praha: Artur, 2010. 72 s. ISBN 978-80-87128-36-7.

BŘEZINOVÁ, Ivona. *Lentilka pro dědu Edu*. 1.vyd. Praha: Albatros, 2006. 82 s. ISBN 80-00-01583-8.

BŘEZINOVÁ, Ivona. *Neotesánek*. 1.vyd. Praha: Albatros, 2005. 34 s. ISBN 80-00-01468-8.

BŘEZINOVÁ, Ivona. *Panenka z ebenového dřeva*. 1.vyd. Praha: Petra, 1997. 128 s. ISBN 80-85984-31-8.

BŘEZINOVÁ, Ivona. *Panenka z ebenového dřeva*. 2.vyd. Praha: Egmont, 2004. 191 s. ISBN 80-253-0067-1.

BŘEZINOVÁ, Ivona. *Věra, Nika a sedm babiček*. 2.vyd. Praha: Petra, 1997. 104 s. ISBN 80-85984-25-3.

BŘEZINOVÁ, Ivona. *Žofínka Ofínka*. 1.vyd. Praha: Artur, 2006. 70 s. ISBN 80-86216-67-5.

Sekundární literatura

BEČKA, Josef Václav. *Česká stylistika*. Praha: Academia, 1992. 467 s. ISBN 80-200-0020-8.

BĚLIČ, Jaromír. *Nástin české dialektologie*. Praha:SPN, 1972. 463 s.

FILIPEC, Josef a kol. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia, 2005. 647 s. ISBN 80-200-1347-4.

HAUSER, Přemysl. *Nauka o slovní zásobě*. 2.vyd. Praha: SPN, 1986. 195 s.

HAUSER, Přemysl. *Základní pojmy z nauky o slovní zásobě a tvoření slov*. Brno: Masarykova univerzita, 2003. 49 s. ISBN 978-80-210-4841-6.

- HUBÁČEK, Josef. *Učebnice stylistiky pro posluchače pedagogických fakult, studenty učitelství v 1.-4. ročníku základní školy*. Praha: SPN, 1987. 224 s.
- HUGO, Jan a kol. *Slovník nespisovné češtiny: Argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*. Praha: Maxdorf, 2009. 501 s. ISBN 978-80-7345-198-1.
- HUTAŘOVÁ, Ivana a Marie HANZOVÁ. *Současní čeští spisovatelé knih pro děti a mládež*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání - Divize nakladatelství Tauris, 2003. ISBN 80-211-0461-91.
- CHLOUPEK, Jan. *Stylistika češtiny*. Praha: SPN, 1991. 294 s. ISBN 80-04-23302-3.
- KARLÍK, Petr a kol. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. 604 s. ISBN 80-7106484-X.
- MINÁŘOVÁ, Eva. *Kapitoly ze stylistiky češtiny*. Brno: UJEP, 1987. 82 s.
- MINÁŘOVÁ, Eva. *Stylistika českého jazyka*. Brno: UJEP, 1986. 145 s.
- MINÁŘOVÁ, Eva. *Základy stylistiky češtiny*. Brno: Masarykova univerzita, 1996. 82 s. ISBN 80-210-1436-9
- OUŘEDNÍK, Patrik. *Šmírbuch jazyka českého. Slovník nekonvenční češtiny*. Praha: Ivo Železný, 1992, 451 s. *učitelství v 1. - 4. ročníku základní školy*. Praha: SPN, 1987. 219 s.
- ŠUBRTOVÁ, Milena. *Pohádkové příběhy v české literatuře pro děti a mládež 1990-2010*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, 327 s. ISBN 978-80-210-5692-3.

Časopisy a sborníky:

- Cesty současné literatury pro děti a mládež: dotyky, kontexty, literatura pro mládež a didaktika*. 1. vyd. Slavkov u Brna: BM Typo, 2006, 94 s. ISBN 80-903339-9-0.
- DITMAR, René. 2 x čtení pro desetileté. In: *Nové knihy*. 1998. Roč.38, č.8, s.11.
- DITMAR, René. Hrst původních novinek pro děvčata. In: *Zlatý máj*. 1997, roč. 41, č. 1, s. 30-31.
- (dš). Moderní pohádky Ivony Březinové. In: *Ladění: časopis pro teorii a kritiku dětské literatury*. 2006, roč. 11, č. 1, s. 17-18.
- KLOKOČNÍKOVÁ Jana, Zn.:Dívčí román. In: *Nové knihy*. 1996, roč. 36, č. 44, s. 4.

MYSLIVEČKOVÁ, Radka. Pro děti. In: *Lidové noviny*. 2006, roč. 19, č. 129. s. 36.

SIEGLOVÁ, Naděžda. Dětský svět nepotřebuje hranice. In: *Ladění: časopis pro teorii a kritiku dětské literatury*. 1998, roč. 3, č. 1, s. 11.

ŠUBRTOVÁ, Milena. Nová jména v české a slovenské literatuře pro děti a mládež. In *Nová jména v české a slovenské literatuře pro děti a mládež*. 1. vyd. Slavkov u Brna: BM Typo, 2008. 78 s. ISBN 978-80-903707-6-0.

Internetové zdroje

BITTNEROVÁ, Martina: *Ivona Březinová: Jako autor můžu být tím, kým bych nikdy být nemohla*. [online]. 1. listopadu 2012 [citováno 26. listopadu 2012].

Dostupný y www: < <http://www.citarny.cz/index.php/autori/rozhovory/3354-ivona-bezinova-jako-autor-mu-byt-tim-kym-bych-nikdy-byt-nemohla>>

Ivona Březinová. *O autorce. Život I.B.* [online]. [citováno 26. listopadu 2012].

Dostupný z www: <<http://www.ivonabrezinova.cz/start.htm>>

Česká televize. *Kniha mého srdce*. [online]. 14. listopadu 2011 [cit. 26. listopadu 2012]. Dostupný z www: <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10214215895-kniha-meho-srdce/kniha-na-pokracovani/spisovatele/ivona-brezinova/>>

PETŘÍČKOVÁ, Renata. *Žofinka Ofinka*, [Online]. 9. září 2008. [citováno 26. listopadu 2012] Dostupný z www:

<<http://www.svetdetskefantazie.cz/clanky/ivona-brezinova-zofinka-ofinka>>

Resumé

Předmětem diplomové práce je zkoumání jazykových prostředků ve vybraných textech Ivony Březinové, které jsou určeny dětem. Tyto prostředky jsou zkoumány z hlediska příslušnosti k útvarům národního jazyka a slohově příznakových vrstev. Cílem práce je zhodnocení jazykových prostředků z hlediska spisovnosti a nespisovnosti a jejich funkce v textu.

Summary

The subject of my diploma thesis is to explore the linguistic means in selected texts by Ivona Březinová intended for children. These linguistic means are examined in terms of affiliation with national language and stylistically significant layers. The aim of this thesis is to evaluate the linguistic means in terms of standard and non-standard language and their function in the text.